

**UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
LÉKAŘSKÁ FAKULTA V HRADCI KRÁLOVÉ**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2012

Tomáš Masojídek

**UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
LÉKAŘSKÁ FAKULTA V HRADCI KRÁLOVÉ**

ÚSTAV SOCIÁLNÍHO LÉKAŘSTVÍ

ODDĚLENÍ OŠETŘOVATELSTVÍ

**Příspěvek k poznání historie vzdělávání v oboru
ošetřovatelství na území hl. m. Prahy**

Bakalářská práce

Autor práce: **Tomáš Masojídek**

Vedoucí práce: **PhDr. Daniel Jirkovský, Ph. D., MBA**

2012

**CHARLES UNIVERSITY IN PRAGUE
FACULTY OF MEDICINE IN HRADEC KRÁLOVÉ**

INSTITUTE OF SOCIAL MEDICINE

DEPARTMENT OF NURSING

**Contribution to knowledge of history of nursing education
in the area of Prague**

Bachelor's thesis

Author: **Tomáš Masojídek**

Supervisor: **PhDr. Daniel Jirkovský, Ph. D., MBA**

2012

Prohlašuji, že předložená práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracoval samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpal, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

V Hradci Králové.....

.....

(podpis)

Poděkování

Děkuji především vedoucímu práce PhDr. Danieli Jirkovskému, Ph. D., MBA.

Dále děkuji Bc. Anitě Čúzové, Terezii Jeżowiczové a Martinu Vlčkovi za podporu či pomoc při práci a Martině Kralertové za nechtěnou motivaci. Práci věnuji Radimu Rácovi in memoriam.

OBSAH

OBSAH.....	6
ÚVOD.....	7
HODNOCENÍ PRAMENŮ A LITERATURY	10
VLASTNÍ PRÁCE	12
1. Počátky ošetrovatelství v Praze	12
1.1 Období středověku.....	12
1.2 Období novověku	14
2. Východiska a počátky systematického vzdělávání v ošetrovatelství (2. polovina 19. století až 1916).....	18
2.1 Východiska pro vznik a počátky moderního ošetrovatelství v Evropě	18
2.2 Východiska a počátky organizovaného vzdělávání v Praze.....	19
2.3 První ošetrovatelská škola v Čechách a vývoj vzdělávání po jejím zániku	20
3. Vzdělávání v ošetrovatelství v letech 1916–1939	26
3.1 Státní ošetrovatelská škola a vzdělávání v ošetrovatelství ve 20. letech.....	26
3.2 Vzdělávání v ošetrovatelství ve 30. letech. Spolková činnost sester	32
4. Vzdělávání v ošetrovatelství v období Protektorátu Čechy a Morava (1939–1945).....	36
5. Vzdělávání v ošetrovatelství v letech 1945–1948	40
6. Vývoj ošetrovatelského vzdělávání v období socialismu	44
6.1 Změny v systému vzdělávání po roce 1948. Vývoj v 50. letech.....	44
6.2 Vzdělávání v ošetrovatelství od 60. let. Specializační a vysokoškolské vzdělávání v ošetrovatelství.....	47
6.3 Spolková činnost SZP. Výzkum v ošetrovatelství. Odborný tisk	48
6.4 Souhrn.....	49
ZÁVĚR	51
NÁMĚTY PRO DALŠÍ MOŽNÉ BĀDÁNÍ	53
ANOTACE	54
ANNOTATION	55
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ.....	56
SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK.....	61
SEZNAM PŘÍLOH.....	62
PŘÍLOHY	63

ÚVOD

Ošetřování, opatrování či péče o druhého člověka je stará jako sám člověk. Už od počátku vývoje lidské společnosti se vyskytovali nemocní, chudí, bezbranní – potřební jedinci, kteří byli často odkázáni na pomoc druhých, a to v souvislosti s nemocí, porodem, nedostatkem potravin, válkou či živelnou katastrofou. A protože je člověk tvor společenský, vždy měl snahu v rámci nějaké své komunity pomáhat druhému člověku.

Protože je potřeba cizí pomoci, stejně jako snaha pomáhat, stará jako samo lidství, asi jen stěží se dá předpokládat dopátrání se počátků nebo dokonce podoby takovéto péče v prvobytně pospolné společnosti. Způsob provádění jakýchkoliv pomáhajících úkonů byl zřejmě instinktivní či „odkoukaný“ od předků a starších soukmenovců.

Nějaké konkrétnější představy o způsobu ošetřování si lze vytvořit až z dochovaných pramenů, spojených s rozvojem písma, tedy od starověku.

Už z nich je patrné, že toto „ošetřování“ bylo pevně spjata také s počátky „lечения“ a potvrzuje tímto samozřejmou provázanost dvou současných oborů, ošetřovatelství a lékařství.

Ke vzniku tzv. „moderního“ ošetřovatelství, k jeho jistému osamostatnění, napomohla paradoxně až válka – Krymská válka. Tento konflikt, probíhající v letech 1853 – 1856, přinesl ve svém průběhu světu válečné zpravodajství prostřednictvím britských Times. Ale hlavně přinesl světu první organizované zázemí válečné fronty a využití vyškolené ženy – ošetřovatelky v péči o raněné. Přičinily se o to některé významné osobnosti, jako F. Nightingaleová, N. I. Pirogov či J. Bakuninová. K otevírání prvních skutečných ošetřovatelských škol docházelo v několika evropských zemích nedlouho po skončení války, přičemž výjimku netvořily ani Čechy. (*Kafková, 1992; Europas erstes Verdun, 2012 – online*)

Od té doby uplynulo více než 150 let. V celé západní Evropě je již běžné, že o nemocné pečují kvalifikované sestry – ošetřovatelky, které získávají vzdělání na vysokých školách. V České republice každým rokem narůstá počet sester s bakalářským či magisterským vzděláním a po celé republice existuje již poměrně široká síť škol či fakult, na nichž je možno tohoto vzdělání dosáhnout.

Přestože se může zdát celý systém vzdělávání již plně zaběhlý a začleňování sester – vysokoškolaček do praxe jako funkční, myslím, že tomu tak ještě zcela a všude není. Jistě je stále rozdíl v počtu absolventek vyšších odborných či vysokých škol ve velkých, fakultních či krajských nemocnicích a v menších nemocnicích okresního typu či léčebnách na venkově. Možnosti uplatnění dosažené způsobilosti a náležité platové ohodnocení i přes postupné změny k lepšímu ještě stále nejsou optimální. Na pracovištích dochází ke kolizím pracovních zájmů vysokoškolsky vzdělaných sester s lékaři nebo naopak se středoškolsky vzdělanými sestrami starších generací. Pacientům a širší laické veřejnosti stále není tento systém vzdělávání a následného začleňování do praxe příliš jasný.

Domnívám se, že pro pochopení situace je vždy důležité vnímat ji v kontextu. V tomto případě kontextu dějinném. Velké sociálně-politicko-ekonomické změny s sebou vždy přinášely významnější zásahy do obsahu a organizace vzdělávání, a to jakékoliv orientace, ošetrovatelskou tedy nevyjímaje. Je jistě vhodné ohlédnout se do minulosti a spatřit zde jisté paralely více či méně konkrétní. Ke změnám docházelo již dříve a nikdy nebyly okamžitě přijímány, naopak až s postupujícím časem se ukazovalo, nakolik byly úspěšné a co bylo nebo je třeba přehodnotit.

Z dějin je možné se učit. Vnímat a připouštět si chyby, jichž se naši předkové dopouštěli, a snažit se jich vyvarovat. Navazovat na minulé úspěchy a pokusit se na nich stavět. Nic nevzniká samo o sobě, ale často po předchozí zkušenosti. Proto jsem přesvědčen, že je dobré věnovat pozornost dějinám oboru, s nímž jsem profesně spjat.

V neposlední řadě bych se rád na tomto místě zmínil o dvou historických výročích, která jsme si mohli v nedávné době připomenout. V loňském roce (2011) uplynulo 800 let od předpokládaného narození sv. Anežky České, patronky české země, ale také českého ošetrovatelství. Anežce je připisováno vypracování prvních pravidel pro opatrování nemocných, tzn. první známý doklad pedagogické činnosti v budoucím oboru ošetrovatelství na území Čech. Ještě o rok dříve (2010) uplynulo rovných 50 let od otevření prvního vysokoškolského studia pro sestry – ošetrovatelky na území dnešní České republiky i bývalého socialistického bloku, jež bylo i jedním z prvních v Evropě. Obě výročí byla vázána na území Prahy.

Prostřednictvím této bakalářské práce bych rád přispěl k poznání dějinného vývoje vzdělávání v oboru ošetřovatelství se zvláštním zaměřením na území hlavního města Prahy.

HODNOCENÍ PRAMENŮ A LITERATURY

V oblasti historického vývoje vzdělávání v ošetrovatelství nebyla dosud vydaná ucelená publikace, proto jsem byl odkázán na informace ze zdrojů, které se zabývaly dějinami ošetrovatelství v obecné, dlouhodobé rovině či které se věnovaly vzdělávání v ošetrovatelství, povětšinou však v kratším časovém a často úžeji tematicky zaměřeném úseku. Nalezené zdroje, týkající se ošetrovatelského vzdělávání na území Prahy, se většinou vztahovaly ke konkrétním institucím v Praze sídlícím či k jevům, které se vzděláváním souvisely a na území české metropole probíhaly.

Základními prameny, tvořícími jakousi informační páteř, byly knižní publikace zabývající se obecněji dějinami ošetrovatelství. Patřila sem zejména kniha *Z historie ošetrovatelství* od autorky V. Kafkové z roku 1992, *Historie ošetrovatelství* od J. Kutnohorské z roku 2010 a vydané publikace z let 1996–2002 autorky M. Staňkové. Dalšími zdroji použitými při práci byly odborné články, vydané většinou v 50. a 60. letech 20. století či po roce 2000, které poskytnuly vzhledem k výše uvedeným publikacím rozšiřující informace a pomohly konkrétněji rozvinout popisované události. Velmi plodným zdrojem byl v tomto ohledu časopis *Florence*, ve kterém bylo od roku 2005 publikováno velké množství odborných článků, vztahujících se k historii ošetrovatelství. Internetové zdroje zastávaly v mé práci již úlohu spíše doplňující, vztahující se většinou k historickým osobnostem či k institucím, které dodnes působí.

Protože se práce vztahuje tematicky k historickým událostem tuzemským, byly dostupné a užité zdroje v naprosté většině v českém jazyce. Použité prameny publikované v cizím jazyce (slovenština, němčina, angličtina) měly význam pouze doplňující.

Nejstarším použitým pramenem byla publikace *Staropražské špitály* od R. Seckého z roku 1928. Byť bylo v práci užito i citace staršího data původu, byla mladšího data vydání. Nejmladší zdroje, a to z roku 2012, byly z internetu.

Problematické bylo dopátrání se některých primárních pramenů, zejména u odborných časopiseckých článků, kde leckdy zdroje nebývaly uvedeny, případně jsem byl odkázán na autora článku. Neuvedení použitých zdrojů v těchto odborných člancích obnášelo jisté komplikace v případě pozdějšího nalezení zdroje, předcházejícího zdroji použitému, při zjevné obsahově stylistické podobnosti.

Problémem spíše vzácnějším bylo rozcházení se v údajích, většinou v letech či datech, které však bylo možno při porovnání informací z více zdrojů

korigovat. Větší komplikací bylo opakování faktické chyby jednoho zdroje při jejím převzetí ze zdroje staršího, kdy bylo třeba ke korekci porovnat několik zdrojů a data jejich vzniku.

VLASTNÍ PRÁCE

1. Počátky ošetřovatelství v Praze

1.1 Období středověku

Nejstarším stimulem, ovlivňujícím u nás ošetřovatelství, byla charitativní péče provozovaná prostřednictvím náboženských řádů a kongregací, méně často také místní farou. Všechny tyto organizace vnímaly službu potřebným jako poslání a zakládaly pro tyto účely špitály při svém působišti. Do těchto špitálů byly přijímány primárně osoby, které si doživotní ubytování a ošetřování zaplatily. Většinu případů ale nakonec představovali chudí nemocní, kteří nebyli pro svůj ekonomický, sociální a zdravotní stav schopni se o sebe postarat. Těmito případy byli chudáci, žebráci či váleční mrzáci. V období středověku ale špitály nemohly svou kapacitou zdaleka zajistit ubytování a péči všem potřebným. (*Kafková, 1992; Staňková, 2003*).

Prvním takovým doloženým špitálem byl špitál Týnský, založený někdy v období panování knížete Boleslava I., tedy v období mezi lety 935–967. Tento špitál sloužil nemocným pocestným a kupcům, procházejícím Prahou a nacházel se v blízkosti tehdejšího tržiště, na území dnešního chrámu Panny Marie před Týnem a přilehlé fary. (*Secký, 1928*).

Od 12. století vykonávaly tuto péči převážně mužské křesťanské řády, zejména Johanité, působící u kostela Matky Boží pod řetězem od roku 1159 (Dle P. Sommera od 1169). Tento řád byl později známý jako Řád maltézských rytířů, vzniknuvší původně jako větev Johanitů (Příloha, obr. 1). Dalším takovým řádem byl Řád strážců božího hrobu Spasitelova (křížovníci s červeným křížem), působící na Zderaze od roku 1190. (*Buben, 2002; Secký, 1928; Sommer, 2009; Staňková, 2003*).

Nejvýznamnější postavou počátků českého ošetřovatelství byla potom sv. Anežka Česká (Příloha, obr. 2, 3), dcera krále Přemysla I. Otakara a královny Konstancie Uherské, sestra pozdějšího krále Václava I. Tato žena byla obdivovatelkou nově zakládaných žebravých řádů sv. Františka a sama nakonec vstoupila do jeho ženské odnože, řádu sv. Kláry. Pro svůj vysoce urozený původ měla možnosti zakládat a stavět kláštery. U kostela sv. Haštala nechala postavit klášter sv. Kláry (1231–1232) se špitálem sv. Františka (1233) (Příloha, obr. 4). Sama v roce 1234 vstoupila do této řehole a stala se její první abatyší. Ve

špitále tohoto kláštera byla nemocným a chudým poskytována péče. (Kafková, 1992; Sommer, 2009; Staňková, 2003).

V roce 1233 založila samostatný ošetřovatelský řeholní řád Křižovníků s červenou hvězdou, který sídlil v Praze Na Poříčí při kostele sv. Petra (Příloha, obr. 5), než byl dostavěn kostel sv. Františka se špitálem sv. Ducha při Juditině mostě. (Staňková, 2003).

O poslání křižovnického řádu se roku 2003 Staňková zmiňuje: „*Hlavní úlohou řádu bylo ošetřování chudých a nemocných, kteří dílem přebývali ve špitále a dílem byli pohostinně přijímáni jako příchozí. Později se křižovníci mohli označovat červenou hvězdou a byli povýšeni na rytířský řád, neboť do něj vstupovalo stále více šlechticů vzdávajících se veškerého majetku ve prospěch chudých. Mnozí z nich se jako bratři nekneží věnovali charitativní činnosti.*“ (M. Staňková, *Z historie charitativní a řádové ošetřovatelské péče, mim. příloha čas. Sestra, červen 2003, str. 8*).

Dle Kafkové Anežka navíc pro nově založený „...řád křižovníků s červenou hvězdou vypracovala pravidla pro opatrování chudých a nemocných“. (V. Kafková, *Z historie ošetřovatelství, 1992, str. 2*).

Výjimečně přínosná činnost Anežky Přemyslovny byla oceněna nejprve v roce 1874 blahorečením a v roce 1989 potom svatořečením. Řád Křižovníků s červenou hvězdou dosáhl největšího rozkvětu, co se týče opatrovnické péče a zakládání špitálů, za krále Karla IV. Po odeznění husitských válek se řád orientoval spíše na činnost církevně správní a kazatelskou. (Staňková, 2001; 2003).

Přestože již v raně středověkých Čechách bylo opatrování nemocných doménou mužských, zejména rytířských řádů, existovaly, a této činnosti se věnovaly, i některé řády ženské – viz již výše zmíněné klarisky, a nebo johanitky. V roce 1292 jim ale byla služba ve špitálech přímo zakázána a tento zákaz trval nejspíše až do roku 1545, kdy došlo ke změně vydáním dekretu na tridentském koncilu. Po tuto dobu se ženy věnovaly spíše návštěvnímu opatrovnickví. (Kafková, 1992; Staňková, 2003).

Úroveň poznání a vzdělání středověké společnosti neumožňovala mimo kláštery poskytovat dostatečnou odbornou péči medicínskou ani ošetřovatelskou. Pomoc tehdy poskytovali různí mastičkáři, bylinkáři, potulní chirurgové, ranhojiči a porodní báby. Jisté zdravotní pomoci bylo možno dosáhnout ve veřejných lázních, kde se kromě společné koupele a stříhání vlasů či holení prováděly zároveň rozličné chirurgické úkony, jako ošetřování ran, trhání zubů a pouštění žilou. Jistá chirurgická praxe proto byla pro lazebníka, jakožto nájemního správce lázní, žádoucí. Vzdělanější mniši a kněží nabývali svého vzdělání v klášterních či kapitulních školách spíše jako samoukové, vycházející ze studia dostupných

lékařských spisů. Titulování jako medik či fyzik se vztahovalo spíše k výkonu funkce, nežli k výši dosaženého vzdělání. Situace se proto mohla změnit až se založením university králem Karlem IV. roku 1348, kdy vznikla, jako jedna z tradičních čtyř fakult, fakulta lékařská. Kromě toho, že z pražské lékařské fakulty začali vycházet první skuteční lékaři, došlo i k významnému rozvoji zdravotnické literatury. (Kafková, 1992; Petrůň, 1985).

1.2 Období novověku

Nejvýznamnějším mužským řádem, činným v péči o potřebné, byl od 17. století Hospitální řád sv. Jana z Boha, známější spíše jako „milosrdní bratři“. Tento řád měl péči o nemocné a staré osoby ve vlastních špitálech jako hlavní poslání. Od roku 1572, kdy tato kongregace vzniká, se rychle šíří Evropou a zakládá v mnoha zemích konventy se špitály. V českých zemích se objevují v roce 1605 ve Valticích a v roce 1620 zakládají v Praze na Starém Městě klášter u kostela sv. Šimona a Judy se špitálem Na Františku (Příloha, obr. 6, 7). Špitál Na Františku se záhy stal se svými 100 lůžky největším špitálem v Praze a hlavně byl proslulý velmi dobrou úrovní péče. Sloužil také k odborným demonstracím studentů lékařské fakulty, a to až do doby vzniku všeobecné nemocnice v roce 1790. (Hlaváčková, 1996; Secký, 1928; Staňková, 2003)

Ve špitále Na Františku byli zaměstnáváni společně s bratry i světší lékaři, kteří kromě péče o nemocné pomáhali i se zaškolováním nových bratrů – ošetřovatelů tak, aby péče byla na úrovni tehdejších medicínských poznatků. Každý nově přijatý mnich tedy musel absolvovat roční odbornou přípravu, spočívající zejména v zapracování u lůžka nemocného pod dohledem starších bratrů a lékařů. (Hlaváčková, 1996).

Jak vzhledem k přijímání nových mnichů uvádí Hlaváčková: „Do řádu se hlásili především chlapci z chudých rodin se zájmem o zdravotnictví, kteří neměli jinak možnost z finančních důvodů se v této oblasti vzdělávat. Bratři byli vyškoleni v ošetřovatelské péči o nemocné, schopní ošetřovatelé pak měli možnost na útraty řádu dále studovat i na lékařských fakultách a dosáhnout zde vyšších gradů jako magistři chirurgie i doktoři medicíny.“ (L. Hlaváčková, Řádové nemocnice – centra výuky ošetřovatelství, Zdravotnické noviny, 20/ 1996, str. 15).

Významnou osobností českého ošetřovatelství, vzešlou z řad milosrdných bratří, byl chirurg a lékař Václav Joachym Vrabc (1740–1804). Tento, původně magistr, složil v roce 1782 v německém Freiburgu doktorát z chirurgie a stal se představeným špitálu Na Františku.

Nedlouho po složení doktorátu však ze řádu vystupuje a odchází do Bruselu, kde vyučuje chirurgii. (Staňková, 2001; 2003).

O Vrabcově pedagogické činnosti se v několika zdrojích zmiňuje Staňková. Např. v roce 2003, v mimořádné příloze časopisu *Sestra* věnované historii řádové péče, píše: „*Po návratu do Prahy se stal mimořádným profesorem chirurgie na Karlově universitě. Zde předložil návrh přednášek o ošetřovatelství pro opatrovníky a opatrovnice, které měly být následovány praktickým výcvikem. Přednášek se mohli účastnit i budoucí lékaři, chirurgové a porodní báby.*“ (M. Staňková, *Z historie charitativní a řádové ošetřovatelské péče, mim. příloha čas. Sestra, červen 2003, str. 10*). O obsahu přednášek se zmiňuje Kafková: „*Svoje přednášky propracoval a zaměřil na hygienické požadavky na pokoje nemocných, na podávání potravy, nápojů; jeho přednášky obsahovaly poučení o oděvu nemocných, o koupelích, klystýrech a dalších procedurách, které mohli ženy a muži při opatrování vykonávat.*“ (V. Kafková, *Z historie ošetřovatelství, 1992, str. 7*). Lékařská fakulta však jeho návrh odmítla a přednášky vydaným dekretem zastavila. (Staňková, 2001).

Profesor Vrabec se stal v roce 1789 doktorem lékařství a odešel do Kouřimi, kde vykonával funkci městského fyzika. Po roce 1797 ještě v Praze přednášel v kursech pro porodní báby. (Kafková, 1992).

Staňková Vrabcův význam v oblasti vzdělávání pracovníků, pečujících o nemocné roku 2001 shrnula: „*V historii ošetřovatelství má Václav Vrabec významné místo, neboť se poprvé, motivovaný zkušenostmi z ošetřovatelského řádu milosrdných bratří, pokusil o systematickou přípravu světského personálu v péči o nemocné.*“ (M. Staňková, *Galerie historických osobností, 2001, str. 10*).

Postupem času se stala klášterní péče o nemocné spíše doménou řádů ženských. Výjimku tvořili jen výše zmínění milosrdní bratři. Nad důvody pro volbu opatrovnictví jako hlavní pracovní náplně se zamýšlí Kafková a mj. píše: „*K opatrovnictví přiváděly ženy náboženské pohnutky. Obětování se a utrpení bylo povýšeno na cíl lidského života. Jím byla přinášena jistá daň bohu ve víře ve šťastný život po smrti.*“ (V. Kafková, *Z historie ošetřovatelství, 1992, str. 4*).

V roce 1722 byl v Praze Na Slupi otevřen špitál s klášteřem řádu sv. Alžběty (Příloha, obr. 8). Alžbětinky ve svém špitále ošetřovaly pouze ženy, vyrovnávaly tím tedy jakousi poptávku vzhledem k tomu, že špitál milosrdných bratří Na Františku ošetřoval pouze muže. (Staňková, 2003).

Od roku 1837 v Praze působil také další významný řád, jehož primární činností bylo ošetřování nemocných a péče o potřebné. Kongregace milosrdných sester sv. Karla

Boromejského – boromejky. Prvním sídlem kongregace byl ústav pro nevidomé na Klárově, od roku 1848 sídlila v klášteře s kostelem sv. Karla Boromejského a nemocnicí na Malé Straně pod Petřínem (Příloha, obr. 9). Tuto nemocnici musely milosrdné sestry v nejbližší době několikrát rozšiřovat vzhledem k požadavkům, zejména kvůli blízké spolupráci s všeobecnou nemocnicí, kdy z ní přejímala hlavně dlouhodobě nemocné. (Hlaváčková, 1996; Staňková, 2003).

O přípravě výše zmíněných řádových sester pro ošetřování nemocných se zmiňuje Hlaváčková: „*Alžbětky i milosrdné sestry se věnovaly od počátku i speciální výchově sester – ošetřovatelek. Ve srovnání s milosrdnými bratry byla ovšem jejich příprava v souladu s dobovými možnostmi vzdělávání dívek zaměřena prakticky, nikoliv jako případná příprava schopných sester pro vyšší zdravotnické vzdělání.*“ (L. Hlaváčková, *Řádové nemocnice – centra výuky ošetřovatelství, Zdravotnické noviny, 20/ 1996, str. 15*).

Porodní báby své znalosti získávaly pouze od zkušenějších kolegyně a praxí. První psaná příručka pro porodní báby v našich zemích vyšla roku 1519, jednalo se o překlad německé knihy E. Roeslina. Od této doby v dalších letech vycházely ještě jiné příručky, většinou neznámých autorů. (Svobodný, 1996).

Už od roku 1680 existují doklady o přezkušování porodních bab v Praze ze strany lékařské fakulty. O zkoušce stručně píše Svobodný: „*Zkouška ověřovala teoretické znalosti, které babičky nabyly svou dosavadní nesamostatnou praxí v doprovodu již přezkoušené asistentky*“ (P. Svobodný, *Vlašský špitál na Malé Straně a výuka porodnictví, Zdravotnické noviny, 20/ 1996, str. 15*).

Od roku 1753 se na fakultě v češtině a němčině vyučovalo porodnictví pro porodní báby. Tato výuka byla zakončena přísahou a zápisem do fakultní matriky. Výuka probíhala pod vedením doktora Ignáce Rutha, jenž později vedl výuku porodnictví i pro budoucí chirurgy, lékaře a nově vzniklý obor magistrů porodnictví. Doktor Ruth přeložil několik učebnic porodnictví z němčiny do češtiny a zavedl praktickou výuku porodnictví v malostranském Vlašském špitále. (Svobodný, 1996).

Vlašský špitál byl založen roku 1602 na Jánském vršku v tehdejší Menším Městě Pražském (Příloha, obr. 10). Původně sloužil starým lidem, opuštěným dětem a těhotným ženám. V průběhu 17. a 18. století převažovala však péče o nalezené a osiřelé děti, kteréžto zde byly vychovávány a zaopatřovány pro budoucí život. V letech 1776 a 1777 byl Vlašský špitál rozšířen nejprve o porodnici, zřízenou z odkazu hraběnky Kinské na Novém Městě a potom o francouzský špitál sv. Ludvíka. (Secký, 1928). V této době byla již jednou z priorit špitálu i řádně vedená porodnice. Tato porodnice byla vzorem i pro později otevřenou

zemskou porodnici u sv. Apolináře, neboť zde dle Svobodného chudé ženy rodily „...*pod dohledem nejen porodní asistentky a jejích pomocnic, ale v případě potřeby se o ně postaral i docházející chirurg či lékař...*“ (P. Svobodný, *Vlašský špitál na Malé Straně a výuka porodnictví, Zdravotnické noviny, 20/ 1996, str. 15*).

V porodnici Vlašského špitálu demonstroval doktor Ruth na bezplatně rodících ženách, které byly povinny tyto demonstrace umožnit, budoucím porodním bábám v rámci jejich výuky. (Svobodný, 1996).

V rámci josefinských reforem je v Praze roku 1790 založena všeobecná nemocnice, do níž se soustředí nemocní a péče o ně ze spousty drobných roztroušených špitálů, které potom většinou zanikají. Do všeobecné nemocnice se také stěhuje praktická škola lékařská ze špitálu milosrdných bratří a praktické demonstrace porodnictví z Vlašského špitálu, který byl taktéž zrušen. (Kafková, 1992; Svobodný, 1996).

Již zmíněný Václav Joachym Vrabc, který po doktoru Ruthovi převzal výuku porodnictví, zaměřil svou pozornost na výuku opatrovnického personálu. Bohužel neuspěl. Docházelo ale k vydávání literatury určené pro porodní báby a opatrovníky ve špitálech. (Kafková, 1992; Staňková, 2001). Jak uvádí Kafková: „*Např. v r. 1770 vyšla u nás na Starém Městě Pražském kniha ‚Výborné naučení pro báby a jiné při porodech pomáhající osoby‘ od Jindřicha Jana Nepomuckého Krance. V Solnohradě vycházel od r. 1790 časopis Medizinsche chirurgische Zeitung, v němž byla doporučena učebnice všeobecného opatrovnickví od Františka Christiana Kruegelsteina, vydaná v r. 1807 ve Frankfurtu.*“ (V. Kafková, *Z historie ošetřovatelství, 1992, str. 7*). Kniha pojednávala o pozorování nemocných, dodržování základních hygienických pravidel, rozdávaní léků, stravy, údržbě lůžka apod. (Kafková, 1992).

V letech 1799 – 1808 přednášel na fakultě doktor Antonín Holý, který přednášel o opatrování nemocných, výchově dětí a o udržování zdraví. Tehdy ale byla zakázána účast žen na přednáškách. Poznatky z přednášek byly uplatňovány stejně jen v některých špitálech, zejména u milosrdných bratrů. (Kafková, 1992).

Ke změně mohlo dojít až s dalším rozvojem medicíny a společenským vývojem, spojeným s emancipačními snahami žen. Tak aby došlo k uvědomění si potřeby vzdělané a odhodlané ženy, která by vykonávala cílenou ošetřovatelskou péči o nemocné. (Kafková, 1992).

K takovéto změně došlo až ve 2. polovině 19. století. Jistě k ní, kromě přirozeného vývoje vědy a společenského zrání, přispěly i revoluční události z let 1848–1849. Za přímý stimul je ale považována Krymská válka (1853–1856).

2. Východiska a počátky systematického vzdělávání v ošetrovatelství (2. polovina 19. století až 1916)

2.1 Východiska pro vznik a počátky moderního ošetrovatelství v Evropě

V roce 1853 vypukla tzv. Krymská válka a velmi záhy přinesla velké množství raněných vojáků. Protože tehdejší nemocnice nebyly na takový nápor připravené a vojenské zdravotnictví v nějaké organizované podobě prakticky neexistovalo, byla provázena zároveň obrovským počtem mrtvých. S řešením této situace se, nezávisle na sobě, na obou stranách fronty spojují zejména dvě osoby. (*Florence Nightingale, 2010, online*).

Na straně ruské se objevila postava Nikolaje Ivanoviče Pirogova (1810–1881) (Příloha, obr. 12), válečného chirurga, který s dobrozdáním velkokněžny Jeleny Pavlovny odjel do Sevastopolu s prvními 30 vycvičenými dobrovolnými ošetrovatelkami v roce 1854. Mezi těmito prvními dobrovolnicemi je nejvíce uváděno jméno Jekatěřiny Michajlovny Bakuninové (1812–1894), která se podílela na vzniku organizované komunity milosrdných sester Pozdvížení sv. Kříže, jejíž představenou se po válce stala. Brzy po odjezdu prvních 30 dobrovolnic je na frontu následovaly sestry další. (*Kafková, 1992; Staňková, 2001*).

Na spojenecké straně potom jednoznačně vyčnívala postava Florence Nightingalové (Příloha, obr. 11). Tato žena, urozeného původu, absolvovala ošetrovatelský kurz diakonie v německém Kaiserswerthu nad Rýnem (dnes čtvrť Düsseldorfu) zřízený pastorem Theodorem Fliednerem (Příloha, obr. 13) a nějaký čas v tamější nemocnici pracovala. Následně praktikovala v nemocnici Milosrdných sester v Paříži. Roku 1854, krátce po vypuknutí Krymské války, byla požádána britským ministrem války Sidney Herbertem k zorganizování skupiny zdravotnic, s nimiž by v improvizovaných lazaretech zajišťovala péči o raněné a nemocné vojáky. Postupem času přibývalo i dobrovolných sester a v průběhu války se jí podařilo velmi výrazně snížit úmrtnost raněných a nemocných vojáků, což souviselo především se zlepšením hygieny. (*Staňková, 1996; Das Vermächtnis der Florence Nightingale, 2010, online; Florence Nightingale, 2010, online; Theodor Fliedner (1800–1864), Gründer der Kaiserswerther Diakonie, 2010, online*).

V roce 1860 založila Nightingalová první ošetrovatelskou školu při nemocnici svatého Tomáše v Londýně. Dále, v tomtéž roce, vydala své „Poznámky o ošetrovatelství – Notes of Nursing“. Obojí mělo vliv na další rozvoj ošetrovatelství v Anglii i v dalších zemích. Od těchto okamžiků se hovoří o tzv. „moderním ošetrovatelství“, třebaže

ho sama Nightingalová ještě pokládala za odvětví medicíny. (Krausová, 2010; Staňková, 1996; Florence Nightingale, 2010 online).

Třetí osobou, která stojí za zmínku v souvislosti se vznikem „moderního“ ošetrovatelství a rozvojem organizovaného válečného zdravotnického zázemí je Henri Dunant (1828–1910) (Příloha, obr. 14). Tento původem Švýcar se zasloužil o založení mezinárodního Červeného kříže roku 1864 a ustavení jeho národních společností. (Kašková, 1992).

Protože se již jeho rodiče podíleli na činnostech různých dobročinných organizací, sám se brzy stal členem spolku, pomáhajícího invalidům a sám se zabýval problémy bídy a utrpení. S těmito problémy měl možnost se setkávat na svých cestách po Evropě a Africe. (Staňková, 2001).

Postupem času se jeho zájem upínal k následkům válečného běsnění a přemýšlel nad možnostmi pomoci raněným vojákům. Byl přímým zakladatelem organizace Červeného kříže potom, co se stal bezprostředním svědkem průběhu a následků bitvy u Solferina v roce 1859. Ustavující konference proběhla v Ženevě, došlo k přijetí tzv. Ženevské konvence a schválení znaku – červeného kříže na bílém poli. Další státy postupně ratifikovaly Ženevskou konvenci a Červený kříž byl roku 1882 prohlášen mezinárodní organizací. (Staňková, 2001).

2.2 Východiska a počátky organizovaného vzdělávání v Praze

Všeobecná nemocnice v Praze, vzniknuvší v roce 1790 (Příloha, obr. 15), se od počátků své existence potýkala s problémem nedostatku ošetrovatelského personálu. Tento personál tvořili z počátku především muži, od roku 1837 tvoří většinu ženy. (Hlaváčková, 1996).

Pro potíže s nabíráním pracovníků a pracovníc na ošetrovatelské pozice byly několikrát otiskovány výzvy v pražských novinách. Hlaváčková v této souvislosti uvádí: „...například v roce 1836 bylo rozvěšeno v pražských ulicích 350 vývěsek s výzvou, aby se obyvatelé hlásili do ošetrovatelské služby ve všeobecné nemocnici...“ (L. Hlaváčková, První návrh na ošetrovatelskou školu ve všeobecné nemocnici v Praze ve 40. letech minulého století, Zdravotnické noviny, 23/ 1996, str. 10).

Přednostové klinik se většinou marně snažili o navýšení nízkého ošetrovatelského platu a byli si vědomi nutnosti poskytování přiměřeného odborného vzdělání v souladu s pokroky v oblasti medicíny. (Hlaváčková, 1996).

Na jaře roku 1845 předložil tehdejší primář a ředitel pražského ústavu pro choromyslné a později i ředitel všeobecné nemocnice (Příloha, obr. 16), Dr. Josef Riedel (1803–1870), návrh na zřízení ošetrovatelské školy ve všeobecné nemocnici. Obsahem návrhu byl tříměsíční teoreticko-praktický kurz zakončený zkouškou v přítomnosti ředitele, primářů a správce nemocnice, přičemž by uchazečky přijímal přímo ředitel za účasti jednoho z primářů. Návrh byl veskrze kladně přijat někteří profesori však doporučovali, aby bylo přikročeno pouze k výuce praktické z důvodu úplné absence učebních pomůcek k výuce teorie. Tehdejší ředitel všeobecné nemocnice prof. Nusshard navrhoval teoretické přednášky dvakrát týdně, praktický výcvik každý den. (Hlaváčková, 1996).

Hlaváčková se o návrhu na obsahovou a organizační podobu školy celkem podrobně rozepisuje. Z jejího článku o prvním návrhu na ošetrovatelskou školu cituji: „V září téhož roku (1845) dostal návrh na ošetrovatelskou školu již velmi konkrétní podobu. Mělo být přijato šest uchazeček za stravu a poloviční ošetrovatelský plat. ... Dvě frekventantky kursu měly pracovat na interní klinice, po jedné na chirurgické a oční klinice a na gynekologickém a plicním oddělení. Dalších pět mělo být přijato na zbývající oddělení nemocnice. Celkem tedy mělo být přijato 11 posluchaček.“ (L. Hlaváčková, První návrh na ošetrovatelskou školu ve všeobecné nemocnici v Praze ve 40. letech minulého století, Zdravotnické noviny, 23/1996, str. 10).

Ještě ten samý rok však byly přípravy na odborné školení ošetrovatelek zastaveny z důvodu nedostatku finančních prostředků. (Hlaváčková, 1996).

Vzhledem k popisovanému období jistě stojí za zmínku, že 1. prosince roku 1850 zahájila na pražské lékařské fakultě činnost nová porodnická klinika, která sloužila také k výchově porodních babiček. (Hlaváčková, 1996).

2.3 První ošetrovatelská škola v Čechách a vývoj vzdělávání po jejím zániku

K otevření první školy pro ošetrovatelky nemocných v Praze došlo až roku 1874, přesto se po celou dobu její existence, tedy mezi lety 1874–1881, jednalo o jedinou takto zaměřenou školu v celé monarchii. (Pohlová, 2008).

V roce 1871 založila česká spisovatelka Karolína Světlá (1830–1899) Ženský výrobní spolek český (Příloha, obr. 18, 20), jenž měl za cíl připravovat dívky a ženy k různým povoláním a vychovávat a podporovat v nich vlastenecké a emancipační smýšlení. (Hlaváčková, 1996; Pohlová, 2008) Sama byla hnána v těchto snahách cítěním, že: „...vychování žen spočívalo a spočívá dosud u nás na základech tak mělkých, na systému tak pochybeném a vzdělání jejich jest za tou příčinou ještě tak nedostatečné, že teprve desátá paní ve svém domě více než hospodyně, tím, čím především býti by měla: vychovatelkou svědomitou, rozumnou, kteráž stojí názory svými na výši časové, jest s to dětem svým cestu k ní ukázati.“ (K. Světlá, *Z literárního soukromí I*, 1959, str. 89–90)

Od roku 1873 se po boku Světlé podílela na vedení spolku další česká spisovatelka, Eliška Krásnohorská (1847–1926) (Příloha, obr. 19), která se z Plzně přestěhovala do Prahy. (Hlaváčková, 1996; Pohlová, 2008)

Roku 1873 vyzvala Karolína Světlá Spolek lékařů českých, konkrétně jeho jednatele docenta Vítězslava Janovského, ke spolupráci v organizované výuce budoucích ošetřovatelek. Docent, později profesor, dermatovenerologie Vítězslav Janovský (1847–1925) se ujal spolupráce s Ženským výrobním spolkem zcela mimořádným způsobem, a tak mohla být v roce 1874 otevřena první česká ošetřovatelská škola. (Pohlová, 2008; Staňková, 2001).

Výuka byla koncipována jako jakési školení probíhající formou několika krátkodobých kurzů dle učebního plánu a osnov. Teoretická výuka probíhala v místnostech pronajatých Ženským výrobním spolkem, praktická potom v chorobinci na Karlově, protože všeobecná nemocnice nedala k výuce doc. Janovskému povolení. (Hlaváčková, 1996; Kafková, 1992).

Přednášky zajišťoval Spolek lékařů českých a všichni přednášející svou činnost prováděli bezplatně. Dle V. Kafkové jimi byli kromě dr. Janovského: dr. Maixner, dr. Erpek, dr. Hála, dr. Steffal a dr. Křížek. L. Hlaváčková kromě dr. Janovského u nechirurgických onemocnění uvádí dr. Erpeka u chirurgických nemocí, dr. Křížka pro praktická cvičení a dr. Steffala pro pitvu a fyziologii. (Hlaváčková, 1996; Kafková, 1992).

Už od prvního cyklu kurzů byly posluchačky rozděleny na řádné a mimořádné. Řádné posluchačky absolvovaly veškeré teoretické přednášky a plně se účastnily praktického výcviku. Vzdělání měly po složení zkoušky zakončené předáním diplomu s oprávněním k výkonu ošetřovatelského povolání. Mimořádné posluchačky absolvovaly pouze teoretickou výuku, přičemž nezískávaly oprávnění k výkonu ošetřovatelského povolání. Pocházely většinou z dobře situovaných, měšťanských rodin a učení se ošetřování nemocných jim bylo spíše zadostiučiněním v oblasti vzdělání jako takového, v souladu s tehdejšími trendy,

vycházejícími z ženské emancipace. Tyto mimořádné posluchačky tvořily minimálně polovinu absolventek. Všechny posluchačky ale měly možnost „studia“ zdarma, hlavně kvůli bezplatnému přednášení všech lékařů. (Pohlová, 2008; Staňková, 1996).

Pouze v rámci zápisu platily zájemkyně 1 zlatý Ženskému výrobnímu spolku, který nakonec všechny tyto vybrané prostředky využíval k opatřování učebních pomůcek. Významnou učební pomůckou byla „Kniha o ošetřování nemocných“ Florence Nightingalové v českém překladu Pauliny Králové, vydaná v Praze roku 1874. A. Pohlová uvádí ještě „Tělovědu“ autora Starého. Pomůcky k názornému vyučování byly získávány od Akademického čtenářského spolku českého. Výuka probíhala v češtině, ale její součástí bylo i vyučování znalosti německého jazyka pro žákyně tento jazyk neovládající. Důvodem byla samozřejmě možnost jejich širšího pracovního uplatnění v tehdejší národnostně a jazykově nejednotné společnosti. (Kafková, 1992; Pohlová, 2008).

Uchazečky musely v rámci přijetí, kromě zaplacení výše zmíněného zápisného, dosahovat minimálně dvaceti let věku, pokud byly svobodné. Pokud byly vdané, neplatilo pro ně toto věkové omezení. Budoucím řádným posluchačkám byla navíc ukládána povinnost předložení vysvědčení mravnosti. (Pohlová, 2008).

Už roku 1873 prováděl Ženský výrobní spolek prostřednictvím svého periodika, Ženských listů, také jakousi inzertní službu, kde uveřejňoval pracovní nabídky. Zároveň byly zveřejňovány zprávy o přípravě plánovaného projektu, a po jeho vlastní realizaci i další informace o jeho průběhu. Zvláštní výbor Ženského výrobního spolku nakonec přímo zprostředkoval za poplatek 50 krejcarů zájemkyním o ošetřovatelské povolání pracovní místa. Tento výbor vypracoval také zvláštní řád ošetřovatelské služby, jenž musely zájemkyně o pracovní umístění následně dodržovat. (Hlaváčková, 1996; Kafková, 1992; Pohlová, 2008).

O pravomoci výboru uvádí Pohlová: „Výbor měl i moc disciplinární, jak vůči posluchačkám kurzů, tak i vůči ošetřovatelkám. Měl právo odejmout diplom, pokud se ošetřovatelka dopustila ve službě hrubé chyby ohrožující pacienta na životě nebo přitěžující jeho zdravotnímu stavu. Opatření mohlo být použito, i když se ošetřovatelka chovala nevhodně nebo se dopustila nějaké veřejně dokazatelné nemravnosti.“ (A. Pohlová, *Osobnosti u zrodu profesionálního ošetřovatelského vzdělávání, Sestra*, 4/ 2008, str. 17).

V roce 1881 však městská rada zrušila povolení provádět v městském chorobinci na Karlově praktický výcvik. Tímto aktem tedy musela škola skončit svou činnost po sedmi letech existence. Mezi roky 1874 a 1881 proběhlo 5 kurzů. 96 posluchaček získalo diplom, 117 zapsaných uchazeček to již nestihlo. O důvodech zrušení povolení k praktické

výuce na Karlově literatura spekuluje. Každopádně roku 1881 založil ve vídeňském Rudolfinerhausu profesor Theodor Billroth ošetrovatelskou školu a tato škola byla v rámci habsburské monarchie až do roku 1916 jedinou možností pro české zájemkyně, jak získat skutečné ošetrovatelské vzdělání. (Hlaváčková, 1996; Kafková, 1992).

Přes, z dnešního pohledu krátkou dobu trvání působení ošetrovatelské školy v Praze, je považována většinou autorů za významnou nejen proto, že byla první takto zaměřenou školou na území habsburské monarchie a sedmou na světě. A. Pohlová přímo píše: „*Význam první ošetrovatelské školy spočíval v možnosti praktického zapojení žen do zdravotnické a ošetrovatelské problematiky, v rozšíření informací o podpoře zdraví a životosprávě lidí, předcházení nemocem při dodržování hygienických pravidel a ke zlepšení péče o rodinné příslušníky.*“ (A. Pohlová, *Osobnosti u zrodu profesionálního ošetrovatelského vzdělávání, Sestra, 4/ 2008, str. 17*). V. Kafková tučně zvýrazňuje, že se tím začala: „...*měnit organizovaná opatrovnická činnost v činnost ošetrovatelskou*“. (V. Kafková, *Z historie ošetrovatelství, 1992, str. 14*).

V osmdesátých a devadesátých letech 19. století byl ošetrovatelský personál zaškolován přímo při výkonu zaměstnání. Výjimku tvořili jen někteří lékaři, kteří věnovali výchově ošetrovatelek více záměrné pozornosti. Nejčastěji bývá uváděn prof. Bohumil Eiselt (1831–1908), přednosta I. interní kliniky, který se myšlenkou vzdělávání ošetrovatelek významně zabýval, sám pořádal občasné přednášky a tehdejšímu tisku komentoval náročnost práce tohoto personálu. V devadesátých letech se ještě, dle Kafkové, Ústřední spolek českých žen snažil o praktickou formu přípravy pro ošetrování v domácnosti. (Kafková, 1992; Staňková, 2001).

Roku 1903 založila Marie Kučerová českou diakonii. Tento spolek následně zaškoloval diakonky v oblasti nemocniční a sociální péče. Na sklonku téhož roku zažádalo vedení pražské všeobecné nemocnice vedení vídeňské všeobecné nemocnice o poskytnutí podrobných informací ohledně organizace ošetrovatelských kurzů ve Vídni. Třebaže tyto informace byly opravdu poskytnuty, všeobecná nemocnice v Praze žádné kurzy neprováděla. (Hlaváčková, 1996; Kafková, 1992).

V roce 1904 došlo ke vzniku Spolku pro povznesení stavu ošetrovatelek nemocných z iniciativy zdravotního odboru Ústředního spolku českých žen. Jeho náplní bylo pořádání přednášek pro ošetrovatelky. Přednášejícími byly české lékařky Anna Honzáková a Růžena Machová. MUDr. Anna Honzáková (1875–1940) je uváděna jako vůbec první česká lékařka, která vystudovala na české lékařské fakultě v Praze. (Hlaváčková, 1996; Kafková, 1992).

Významnou osobou, angažující se v rámci Spolku, byla Františka Fajfrová (1860–?). Tato původně učitelka v dívčí pokračovací škole na Královských Vinohradech měla silnou potřebu zapojit se do ženského hnutí a jako členka Ústředního spolku českých žen brzy začala prosazovat zájmy Spolku pro povznesení stavu ošetřovatelek. Aktivně organizovala ošetřovatelské kurzy a na pražských klinikách všeobecné nemocnice agitovala za umožnění praktického výcviku účastnicím těchto kurzů. Roku 1913 byl praktický výcvik umožněn na gynekologické klinice, kterou vedl prof. Piřha a na chirurgické klinice, vedené prof. Jedličkou. Brzy na to byla praxe umožněna ještě na interní klinice, vedené prof. Thomayerem. (Kafková, 1992; Staňková, 2001).

V tom samém roce a roce nadcházejícím došlo z pozice ministerstva vnitra k vydání několika důležitých dokumentů, upravujících přípravu ošetřovatelského personálu k výkonu povolání. Prvním dokumentem byl oběžník č. 22A – 737, vydaný 21. 3. 1913, vyzývající v rámci povýšení úrovně ošetřovatelských pracovníků a pracovníc k budování ošetřovatelských škol při velkých nemocnicích. První státní ošetřovatelská škola měla být otevřena v září 1913, a to ve Vídni. Druhá státní ošetřovatelská škola měla být otevřena o rok později, v září 1914, v Praze. (Hlaváčková, 1996; Kafková, 1992).

Začaly probíhat přípravné práce pro otevření pražské Státní ošetřovatelské školy, do kterých se velmi aktivně zapojovala i Františka Fajfrová, v tomto období jednatelka Spolku. V průběhu přípravných prací vyšel doporučující návrh ministerstva vnitra č. 6112 o 13 oddílech, ohledně plánovaného otevření školy pro ošetřování nemocných. Zahrnoval i možnost vykonání diplomové zkoušky již praktikující ošetřovatelkou po 5 letech praxe. (Kafková, 1992; Staňková, 2001).

1. července 1914 vydalo České místodržitelství výnos: „*O zřízení české a německé ošetřovatelské školy v pražské všeobecné nemocnici ... Stanovil mj. vztah škol k ředitelství nemocnice, délku výuky (dva roky), pravidla přijímání posluchaček, zásady teoretické a praktické náplně výuky a průběh závěrečných zkoušek. Vedle dvouleté školy měly probíhat v nemocnici i teoreticko-praktické kursy pro neškolené ošetřovatelky.*“ (L. Hlaváčková, *Výchova ošetřovatelek a porodních babiček do roku 1948, Zdravotnické noviny, 38/1996, str. 11*).

V. Kafková se zmiňuje ještě o nařízení ministerstva vnitra č. 139, které mělo být vydáno 25. 7. 1914. Jeho obsahem také byla odborná příprava na dvouletých ošetřovatelských školách s možností praxe v přílehlých nemocnicích. Zmiňuje se o zakončení studia diplomovou zkouškou a o právu na užívání titulu „diplomovaná ošetřovatelka“.

Možnost studia platila i pro muže a pravidla platila pro školy světské i řádové. (*Kafková, 1992*).

V. Kozoň vzhledem k tomuto nařízení ještě upozorňuje na rozšíření působnosti ošetrovatelek mimo ústavní péči, a to v oblasti preventivní, zdravotní a sociální péče, se zvláštním zaměřením na návštěvní péči v rodinách. (*Kozoň, 2010*).

M. Staňková z tohoto nařízení vyjímá počet přijatých žákyň, kterých mělo být 15, a uvádí podmínky k přijetí ke studiu: rakouské státní občanství, absolvování měšťanské školy jako minimální dosažené vzdělání, věk mezi 18 a 30 lety, dobrý zdravotní stav, morální bezúhonnost, doklad o bezdětnosti a o tom, že uchazečka nevede vlastní domácnost. (*Staňková, 1996*).

28. července 1914 však vypukla I. světová válka a otevření školy se neustále odkládalo. Došlo k němu až na konci května 1916. (*Kafková, 1992*).

3. Vzdělávání v ošetrovatelství v letech 1916–1939

3.1 Státní ošetrovatelská škola a vzdělávání v ošetrovatelství ve 20. letech

Po několika měsících odkladů byla tedy 29. května 1916 otevřena první česká ošetrovatelská škola při Všeobecné nemocnici v Praze. Škola sídlila v Ječné ulici č. p. 4 (Příloha, obr. 21). Současně s ní byla otevřena i německá ošetrovatelská škola se sídlem na Karlově náměstí č. p. 318, později č. p. 28 (Příloha, obr. 22). K oběma školám náležely internáty, v nichž byly všechny žákyně ubytovány. (*Kafková, 1992; Mlýnková, 2009*)

První představenou české ošetrovatelské školy se stala Františka Fajfrová. Sama se sice dlouhodobě zasazovala o otevření školy a již v minulosti se zúčastňovala přednášek Spolku pro povznesení stavu ošetrovatelk nemocných, které pomáhala organizovat, neměla ale systematického vzdělání v oboru a práci prakticky nevykonávala. Proto potřebovala po svém boku spolupracovnice, které toto odborné vzdělání měly a svým povoláním byly ošetrovatelky. Pro českou ošetrovatelskou školu se jí podařilo postupně získat tři absolventky školy ve vídeňském Rudolfinerhausu, Annu Marii Hupkovou, Emilii Giselu Bártovou a Boženu Březinovou. (*Mlýnková, 2009; Staňková, 2001*)

Anna Marie Hupková (1883–?) přišla do Prahy v roce 1917. Stala se historicky první školenou vrchní sestrou na I. interní klinice Všeobecné nemocnice, kterou tehdy vedl prof. Maixner. Na této klinice potom vedla praktickou výuku žákyň a vyučovala ošetrovatelskou techniku. Této práci se věnovala až do roku 1920, kdy se provdala a musela dle tehdejších pravidel místo opustit. (*Staňková, 2001*)

Emilie Gisela Bártová (1885–?) přišla do Prahy v roce 1918. Stala se první školenou vrchní sestrou na gynekologické klinice, v té době vedené prof. Piťhou. Na této klinice vedla praktickou výuku žákyň a podílela se i na školní výuce. (*Staňková, 2001*)

Božena Březinová (?–1925) přišla do Prahy roku 1918. Organizovala při české ošetrovatelské škole jednoroční kurs péče o dítě. (*Mlýnková, 2009*)

V roce 1916 bylo přijato prvních 15 uchazeček, které nejlépe splnily písemné přijímací zkoušky, sestávající z počtů – trojčlenka, českého jazyka – diktát a písemné rozpravy na téma „proč chci být ošetrovatelkou“. Z těchto uchazeček jich nakonec roku 1918 10 splnilo závěrečnou zkoušku a staly se prvními diplomovanými ošetrovatelkami. Obdržely diplom o ošetrování nemocných a směly nosit odznak diplomované sestry. Těmito prvními deseti diplomovanými ošetrovatelkami se staly: J. O. Andělová, L. Buchalová, Z. Dolenská,

J. Filipová, A. Mánková, A. E. Němcová, A. M. Šindlerová, A. H. Vejmelková, K. Žáková, S. Žofková. Většina těchto absolventek se později účastnila výuky jako vyučující nebo se angažovala ve stavovské organizaci, která vznikla v roce 1921. (Mlýnková, 2009; Kafková, 1992)

Stejný počet nastupujících žákyň i absolventek, tedy 15 a 10, byl zachován i v dalším ročníku. V roce 1920 ale školu opustilo již 16 absolventek a s každým dalším rokem se počet studujících i úspěšně ukončujících zvyšoval. Roku 1924 již bylo přijato 53 žákyň. (Kramářová, 2006)

Dvouleté studium bylo rozvrženo tak, že se rok první věnovaly žákyně především teoretické přípravě, chodily na přednášky. Druhý rok byl věnován většinou praktickému výcviku v nemocnici. (Mlýnková, 2009)

Mlýnková v článku věnovanému první státní ošetrovatelské škole uvádí učební plán historicky prvního ročníku, který vypadal takto: „...**anatomie (30 hodin)** – prof. MUDr. Weigner, **fyzilogie (30 hodin)** – prof. MUDr. Babák, **patologie (20 hodin)** – prof. MUDr. Prusík, **choroby vnitřní** – prof. MUDr. Maixner, **chirurgie** – doc. MUDr. Horák, později prof. MUDr. Jirásek, **choroby dětské** – doc. MUDr. Brdlík, **choroby kojenecké** – prim. MUDr. Mann, **gynekologie** – prof. MUDr. Zikmund, **další přednášky** – kožní choroby, laboratorní metody, administrativa ústavů, zdravotní zákonodárství, sociální péče aj.“ (J. Mlýnková, První ošetrovatelská škola v dějinách ošetrovatelství, Florence, 9/ 2009, str. 16; tučné písmo převzato z originálního textu)

Dle Kafkové byla praktická výuka vykonávána ve Všeobecné nemocnici na tzv. klinických pokojích, tzn. pokojích speciálně vyhrazených pro výuku, na kterých praktikovaly o denních i nočních směnách žákyně. Ty pracovaly pod dohledem školící sestry a v dalších ročnících i pod dohledem zaměstnaných diplomovaných ošetrovatelek. (Kafková, 1992)

V čele školy stála sestra představená a s vedením školy jí pomáhaly dvě školící sestry, přičemž každá byla určena k vedení jednoho ročníku. Tyto školící sestry bydlely spolu s žákyněmi na internátě, doprovázely je na přednášky a učily ošetrovatelské technice. (Kafková, 1992; Mlýnková, 2009)

Na podzim roku 1919 odešla z řídicí pozice ze zdravotních důvodů Františka Fajfrová, jíž poté na 3 měsíce ve vedení školy střídá Jarmila Šafaříková. V únoru 1920 se představenou školy stala diplomovaná sestra Božena Březinová. (Mlýnková, 2009)

Božena Březinová (?–1925), rodačka z Krchleb u moravského Kyjova, absolvovala v letech 1913–1915 vídeňskou ošetrovatelskou školu a po složení zkoušky

pracovala ve vídeňské Všeobecné nemocnici. Roku 1918 přišla na pozvání ředitelky Františky Fajfrové do Prahy. Zde zorganizovala a posléze vedla jednorocní kurs péče o kojence a malé dítě. Pro velké nadšení, se kterým vykonávala své povolání, pro aktivní propagaci ošetřovatelství a pro svou přátelskou povahu byla v okolí oblíbena. V únoru 1920 se stala řídící sestrou v ošetřovatelské škole. (*Staňková, 2001*)

Ve stejném roce odešla z funkce vrchní sestry interní kliniky A. M. Hupková, která se provdala, a vystřídala ji Joža Filipová, absolventka z roku 1918. (*Staňková, 2001*)

Počátkem roku 1919 byl z významné iniciativy PhDr. Alice Masarykové (1879–1966) (Příloha, obr. 23) založen Československý červený kříž (dále též ČSČK). Dr. Masaryková se stala jeho první předsedkyní a v jeho čele dále setrvala dalších 20 let. Božena Březinová s Dr. Masarykovou udržovala častý kontakt a dařilo se jí u ní budit zájem o ošetřovatelství jako obor a o ošetřovatelské školství. (*Staňková, 2001*)

V roce 1920 do Prahy na žádost ČSČK přijel kolektiv amerických zdravotníků, majících pomoci nově vzniklé Československé republice s budováním moderní, zdravotně-sociální péče. Tak se do vedení školy dostala Marion G. Parsonsová a jejími asistentkami se staly A. Lentellová a B. Kacenová (ta jediná uměla česky pro svůj český původ). (*Kafková, 1992; Mlýnková, 2009*)

Na podzim 1920 přešla správa české ošetřovatelské školy pod Československý červený kříž. Přímo činnost školy byla spravována kuratorem, jehož členy byli čtyři univerzitní profesoři, ministerstvo zdravotnictví a tělesné výchovy, zemská správa politická, ředitel Všeobecné nemocnice, ČSČK, Dámský výbor a ředitelka školy. Předsedou kuratoria byl prof. MUDr. Karel Weigner. Škola dostala oficiální název: Ošetřovatelská škola ve správě Československého červeného kříže. (*Kafková, 1992; Mlýnková, 2009*)

Prostřednictvím Amerického červeného kříže byly poskytnuty dary ku pozvednutí úrovně výuky a zlepšení možností vzdělávání žákyň ve volném čase. Potřebným zařízením byly zaopatřeny školní stanice na klinikách Všeobecné nemocnice, z nichž vzorové byly na I. interní klinice a I. porodnické klinice, vybavena byla učebna ošetřovatelské techniky. Byla založena a vybavena školní knihovna a zušlechťováno zařízení internátu. Z darů bylo obstaráváno prádlo a oděv a žákyň dostávaly dokonce i některé americké potraviny. (*Mlýnková, 2009*)

Americkými sestrami a pedagogickým sborem byla vytvořena učební osnova. Začalo se vyučovat historii ošetřovatelství, anglickému jazyku a etice. Americké sestry se snažily zejména o maximální zkvalitnění praktické výuky, kde spatřovaly, na rozdíl od výuky teoretické, značné nedostatky. (*Mlýnková, 2009*)

Dle pozdějšího hodnocení výuky ve svých vzpomínkách dávaly první absolventky školy americkým sestřím za pravdu. Josefa Andělová a Marta Šindlerová, absolventky prvních dvou ročníků Státní ošetrovatelské školy, hodnotily teoretickou výuku jako kvalitní a přínosnou. Naproti tomu zmiňovaly neexistenci odborné demonstrační učebny, pročež se od druhého ročníku učily ošetrovatelské technice přímo na pacientech. Ošetrovatelskou službu vykonávaly na I. interní klinice prof. Maixnera. Jejich praxe začínala vykonáváním úklidu a pomocných prací a až s přibývajícím zkušenostmi jim byly svěřovány práce odborně náročnější. Pro nedostatek kvalifikovaných pracovníků se žákyně učily většinou „okoukáváním“ práce od nekvalifikovaných ošetrovatelek. Problematické bylo rovněž přijímání žákyň a pozdějších diplomovaných ošetrovatelek. Pohlíželo se na ně s jistou nedůvěrou. Jak ze strany nekvalifikovaných, zapracovaných ošetrovatelek, které je vnímaly jako konkurenci či profesní ohrožení, tak ze strany lékařů, kteří se obávali neochoty diplomovaných ošetrovatelek vykonávat nepohodlné práce. Žákyně a později diplomované ošetrovatelky se svojí prací a přístupem k ní snažily tyto předsudky vyvracet. Stálo je to však dosti sil. (*Mlýnková, 2009*)

Od roku 1920 na své náklady poslal Americký červený kříž na studijní pobyt několik českých diplomovaných sester do Spojených Států, kde měly kromě studia sbírat zkušenosti, které by se daly vhodným způsobem v podmínkách mladého poválečného Československa aplikovat do praxe. Prvními, které odjely na podzim 1920 do amerického Bostonu, byly d.s. Božena Březinová a její asistentka d.s. Františka Růžičková. Studijní pobyt měl původně trvat 3 roky, nicméně d.s. Březinová v Bostonu po několika měsících duševně onemocněla a po neúspěšné léčbě přímo v USA se vrátila zpět do Prahy, kde byla nejprve hospitalizována v bohnickém ústavu pro choromyslné, později byla na přání rodiny převezena do ústavu v Černovicích u Brna. (*Mlýnková, 2009; Staňková, 2001*)

V dubnu 1921 odjela d.s. Vilma Černá (?–1923) do amerického New Yorku studovat na Kolumbijské univerzitě a získávat nemocniční praxi. Docházela zde rovněž na přednášky z angličtiny a veřejného zdravotnictví. Po roce odjela za Františkou Růžičkovou do Bostonu a společně zde absolvovaly porodnickou stáž. Protože americkým sestřím měla v roce 1923 vypršet smlouva a měly se vrátit zpět do Spojených Států, počítalo se s d.s. Vilmou Černou na místo ředitelky státní ošetrovatelské školy. Bohužel ale ani Vilma Černá studijní pobyt nedokončila, také se vrátila nemocná a krátce po návratu na náhlou infekci zemřela. (*Mlýnková, 2009; Staňková, 2001*)

Z podnětu amerických zdravotníků se při Státní ošetrovatelské škole od roku 1920 pořádaly navíc kurzy pro ošetrovatelky zaměřené víceméně na oblast zdravotně-sociální.

Už po válce se začala rozvíjet dobrovolná sociální péče zaštitěná spolky jako Armáda spásy, České srdce a dalšími většinou katolickými spolky pečujícími o děti, mládež a staré občany. Pod vedením P. V. Bessomové a později její kolegyně Whitové se rodilo sociální ošetrovatelství, pod záštitou ČSČK vznikaly zdravotně-sociální poradny. Tyto činnosti podporovaly a navazovaly na existenci a činnost původně jednoleté, později dvouleté, Vyšší školy sociální v Praze na Vinohradech. Absolventi byli připravováni pro práci v poradnách a úřadovnách ČSČK, výchovných ústavech pro mládež a vůbec pro práci s mládeží. (Kafková, 1992; Mlýnková, 2009)

Už v roce 1920 byl otevřen při Státní ošetrovatelské škole šestiměsíční kurz pro školení ošetrovatelek nemocných na sociální sestry. Byl určen diplomovaným sestrám, jako jakási specializace, připravující absolventky pro práci ve zmiňovaných zdravotně-sociálních poradnách, v nichž již jako posluchačky v rámci výuky praktikovaly. Výuka, ať již teoretická či praktická, se konala denně. Kromě diplomu dvouleté ošetrovatelské školy nebo dvouleté sociální školy společně s absolvováním kurzu ošetrování nemocných, byla vyžadována odborná praxe na lůžkovém oddělení, a to interním, šestinedělek a kojeneckém, trvající minimálně 3 roky. Posluchačky byly ubytovány v internátě a platily školné 10 Kč. měsíčně. Těm, které nebyly zaměstnány, byl poskytován příspěvek 50 Kč. měsíčně. (Kafková, 1992; Mlýnková, 2009)

Dalším obdobně zaměřeným kurzem byl výcvik v ošetrování zdravých a nemocných kojenců a péče o ně a o malé děti, který byl zorganizován již v roce 1918. První vedoucí tohoto jednoletého kurzu byla, až do svého odjezdu do Spojených Států, d.s. Božena Březinová. (Mlýnková, 2009; Staňková, 2001)

Kurz pro výcvik pomocných a válečných ošetrovatelek byl otevřen v roce 1919. Vyžadoval minimálně 3-letou praxi pomocné nebo válečné ošetrovatelky u lůžka v civilních nemocnicích nebo vojenských zdravotních ústavech. Kurz byl devítiměsíční, bezplatný, s ubytováním v internátě a možností příspěvku 30 Kč měsíčně. (Mlýnková, 2009)

Roku 1922 byla v Praze – Krči pod vedením MUDr. Quida Manna otevřena ošetrovatelská škola pro dětské sestry. Tato původně roční škola pro výchovu dětských sester se stala brzy pouze půlroční, a to z důvodu urychlení možnosti praktického využití absolventek. Ty posléze nacházely uplatnění většinou v nově zřizovaných poradnách. (Kutnohorská, 2010)

Kafková se poměrně podrobně rozepisuje o otevírání, působení a pracovní náplni tzv. zdravotních stanic, které byly ČSČK otevírány od roku 1921. Tou úplně první byla zdravotní stanice v Praze – Hradčanech na Nových zámeckých schodech, která byla zřízena pouze pro

nemajetné. Sloužila jako poradna pro mladé lidi, matky a kojence, pro těhotné ženy, dále jako školní zubní poradna, vznikla zde i poradna „Našim dětem“. Zdravotní stanice sloužila zároveň jako dispenzář pro tuberkulózně a duševně nemocné. Pracovaly zde 4 diplomované sestry, z nichž vedoucí byla d.s. Marta Šindlerová, absolventka prvních dvou ročníků Státní ošetrovatelské školy. Kromě diplomovaných sester pracovaly ve zdravotní stanici ještě 2 laborantky, a to s mikroskopem a rentgenem. Poradna „Našim dětem“ fungovala později i na Žižkově, kde ji zaštiťovala zdravotní stanice z Vršovic. Velmi významně se v zdravotně-sociální péči uplatňovaly i katolické diecéze, které zřizovaly jesle a útulky pro batolata, kde pracovaly sestry řeholní, děti však byly přijímány bez ohledu na vyznání rodičů. (Kafková, 1992)

Protože první absolventky Státní ošetrovatelské školy cítily potřebu nejen vykonávání vlastní ošetrovatelské praxe, ale také osobní příslušnosti k ošetrovatelství jako oboru a vnímaly jistou povinnost podílet se na jeho dalším rozvoji, založilo prvních 9 absolventek již v roce 1921 Spolek absolventek školy ošetrovatelské. K založení došlo za pomoci amerických sester. Hlavními cíli členek byl rozvoj ošetrovatelského vzdělávání, zvyšování odborné úrovně a zlepšování pracovních a společenských podmínek sester. Spolek měl zaštiťovat všechny diplomované sestry, vystupovat jejich jménem ku prospěchu společné věci a umožňovat vzájemné komunikačně-informační zázemí v rámci celostátní působnosti. Historicky první předsedkyní sesterské spolkové organizace se stala d.s. Vilma Černá. (Musilová, 1997; Pazourková, 1947; Staňková, 2002)

Spolek se rozvíjel. Pořádal další vzdělávací přednášky pro diplomované i nediplomované ošetrovatelky, stejně jako edukační přednášky pro veřejnost. Organizoval výstavy pro veřejnost a společenské večery pro členky a pozvané hosty. Jestliže měl při založení v roce 1921 Spolek 9 členek, v roce 1925 jich bylo již 115. Roku 1926 byl Spolek připojen k sociálně zdravotnímu odboru ČSČK. Sekretariát Spolku absolventek školy ošetrovatelské sídlil společně s ošetrovatelským referátem ČSČK v pražské Neklanově ulici č. p. 34. (Příloha, obr. 24) (Kafková, 1992; Musilová, 1997; Staňková, 2002)

2. – 5.7. 1927 uspořádal Spolek absolventek školy ošetrovatelské 1. sjezd diplomovaných sester, kterého se zúčastnilo 57 sester. Sjezd vyústil v usnesení o přejmenování Spolku na Spolek diplomovaných sester (dále též SDS), k němuž došlo následujícího roku. Kromě dalších usnesení obecných, týkajících se např. hájení zájmů ošetrovatelského stavu a snah o pozvednutí úrovně sociální, ekonomické a etické, došlo také k vyjádření požadavku na konání sjezdu každý druhý rok. Následně vydané memorandum bylo zasláno ministerstvu zdravotnictví a tělesné výchovy. Memorandum obsahovalo

v podstatě návrhy na změny pracovních podmínek, jako úpravu pracovní doby, nárok na dovolenou, penzi, úpravu platových podmínek či úpravu pracovního stejnokroje. (*Kafková, 1992; Musilová, 1997*)

Když v roce 1923 opustily po vypršení smlouvy Prahu americké sestry, byla ředitelkou Ošetřovatelské školy ve správě ČSČK jmenována d.s. Sylva Macharová (1893–1968) a jejími zástupkyněmi, tedy školními asistentkami, d.s. Emilie Ruth Tobolářová a d.s. Františka Růžičková. Mezi roky 1925–1928 vykonávala funkci zástupkyně ředitelky Marie Jitka Nápravníková (1897–1987) namísto E. R. Tobolářové, která v těchto letech působila v československé nemocnici pro výzkum tropických chorob v Bagdádu. (*Chvátalová, 2009, 2010; Staňková, 1996, 2001*)

Pod vedením d.s. Sylvy Macharové byla škola rozšířena, takže již v prvním roce po nástupu na místo ředitelky mohlo být do I. ročníku přijato 53 žáků. Na několika klinikách Všeobecné nemocnice vznikly nové školní stanice, které vedly diplomované sestry. Od roku 1924 se Macharová rovněž stará o rubriku Ošetřovatelská hlídka, která byla součástí časopisu Zprávy Československého červeného kříže. V této rubrice byly uveřejňovány novinky a informace z oblasti ošetřovatelství, ale také úvahy, týkající se oboru ošetřovatelství a etiky. (*Kafková, 1992; Staňková, 2001*)

Macharová viděla význam i v dalším osobním rozvoji a kladla důraz na sebevzdělávání. Za jejího vedení školy se pořádaly společné návštěvy divadel, výstav a koncertů či společné výlety. U příležitosti 10 let otevření státní ošetřovatelské školy se konala slavnost v sále Mozartea a bylo zde zhodnoceno uplynulé období života školy. (*Kafková, 1992; Staňková, 2001*)

3.2 Vzdělávání v ošetřovatelství ve 30. letech. Spolková činnost sester

Mlýnková se zmiňuje o významném zvýšení finančních nároků na studium od roku 1930, kdy se změnila výše školného ze 3000,- Kč. na nově 6000,- Kč. Bylo zrušeno dosud vyplácené kapesné žákyním 2. ročníku a omezen počet stipendijních míst. (*Mlýnková, 2009*)

Ošetřovatelská škola ve správě ČSČK se k roku 1931 převedla do státní správy a změnila svůj název na Českou státní ošetřovatelskou školu. Spolu s tímto krokem bylo rozpuštěno Kuratorium a Dámský výbor. ČSČK zůstal ale nadále organizátorem krátkodobých ošetřovatelských kurzů. Ve stejném roce, tedy 1931, se vdala Sylva Macharová a se svým manželem se přestěhovala do Moravských Budějovic. Opustila tedy místo ředitelky

ošetřovatelské školy a její místo zaujala dosavadní asistentka d.s. Emilie Ruth Tobolářová (1895–1973), zastupovaná d.s. Františkou Růžičkovou a d.s. Miluší Kapsovou. (*Kafková, 1992; Pazourková, 1947; Staňková, 1996*)

D.s. Tobolářová stála v čele ošetřovatelské školy dalších 17 let. Snažila se o její další rozvoj a významně podporovala rozvoj odborné ošetřovatelské literatury, a to i osobním přispěním jako překladatelka i autorka. Zasadila se o vybudování odborné ošetřovatelské knihovny ve škole. (*Staňková, 2001*)

19. – 21. prosince 1931 se konal II. sjezd diplomovaných sester v Praze ve Všeobecné nemocnici a ve Státním zdravotním ústavu. Stěžejním bodem tohoto sjezdu bylo prohloubení studia na ošetřovatelských školách ve smyslu prodloužení a rozšíření praxe, hovořilo se i o prodloužení celkové doby studia na 3 roky a umožnění studia v úsecích laboratorních a zobrazovacích metod či dietetiky a administrativy, kterýmžto úsekům se zatím ošetřovatelské školství u nás příliš nevěnovalo. Apelovalo se na vytvoření míst představených sester v nemocnicích a ve školách a vznik dalších světských ošetřovatelských škol. Po skončení sjezdu byla ministerstvu zdravotnictví a tělesné výchovy odeslána rezoluce a vydán Sborník II. sjezdu diplomovaných sester – ošetřovatelek. (*Kafková, 1992; Staňková, 2002*)

Protože došlo postupem času, v souvislosti s vědeckým a urbanizačním vývojem k rozvoji služeb ve zdravotnictví, bylo třeba rozvoje i po stránce organizační. Konkrétně v důsledku rozvoje ošetřovatelství docházelo k nesouladu mezi ošetřovatelským personálem diplomovaným, zacvičeným a mezi pomocným personálem a pracovníky administrativy. Docházelo k nesouladu i mezi personálem ošetřovatelským a lékařským. Bylo třeba vyjasnit pracovní vztahy a hlouběji se zabývat funkčním zařazením pracovníků. Vznikla tedy Společnost československých nemocnic, jejímiž členy se stali významní pracovníci z řad lékařů i ošetřovatelek. (*Kafková, 1992*)

Společnost čs. nemocnic vydávala od roku 1931 časopis Československá nemocnice, kde byla projednávána i řada otázek ošetřovatelských. Publikovali zde lékaři i sestry a mimo jiné se zde opakovaně psalo o potřebě vzdělaných sester a jejich dalším využití v oblasti sociální, laboratorní nebo péče o dítě. Ze strany některých lékařů se dokonce objevovala myšlenka na zařazení podstatných zásad ošetřovatelství do studia medicíny s vidinou jejich užitečnosti pro budoucí lékaře. (*Kafková, 1992*)

V červnu 1933 se zúčastnila delegace SDS schůze výboru Společnosti čs. nemocnic za účelem projednání rozvoje vzájemné spolupráce lékařů a ošetřovatelek. Tři diplomované sestry se staly členkami výboru Společnosti čs. nemocnic, a to E. R. Tobolářová, J. Roušarová a A. Rypáčková. (*Chvátalová, 2009; Kafková, 1992*)

SDS se snažil také navazovat spolupráci s ošetrovatelskými organizacemi jiných zemí. Tyto snahy vyvrcholily na kongresu Mezinárodní rady sester (dále též ICN) v Paříži, probíhající 10. – 15.7. 1933, kde se stal Spolek diplomovaných sester ČSR řádným členem Mezinárodní rady sester se sídlem v Ženevě. SDS splňoval základní podmínky členství, a to celostátní působení, nepolitické založení, hájení ošetrovatelského stavu a usilování o alespoň tříletou školní přípravu k výkonu povolání sestry – ošetrovatelky. Po návratu z kongresu zaslal SDS ministerstvu zdravotnictví memorandum, v němž kladl požadavky na vybudování dalších ošetrovatelských škol, úpravu krátkodobých ošetrovatelských kurzů, zákonem upravenou registraci kvalifikovaných ošetrovatelských pracovníků a vytvoření ošetrovatelského poradního sboru při ministerstvu zdravotnictví, který by zajišťoval a upravoval vývoj oboru v ČSR. (*Kafková, 1992; Musilová, 1997; Staňková, 2002*)

Roku 1934 vznikla v Londýně Nadace Florence Nightingalové, která nadále zabezpečovala organizaci vzdělávacích kurzů a stáží na mezinárodní úrovni. Tuto funkci přebrala od Ligy červených křížů, která dosud tyto aktivity ve spolupráci s Bedford College v Londýně organizovala. Velmi brzy po vzniku této Nadace vznikl její národní výbor v ČSR. (*Staňková, 2002*)

Na jaře 1935 se na II. konferenci o odborném ošetrovatelském školství opět projednával požadavek postgraduálních kurzů pro pracovníce v laboratořích, s rentgenem a instrumentárky. Hovořilo se o možnosti jisté zkušební praxe uchazečky před započítáním studia. Dále se jednalo o unifikaci školních osnov a učebních materiálů pro české i německé ošetrovatelské školy. (*Kafková, 1992; Staňková, 2001*)

Ve stejném roce (1935) se v rámci změny stanov SDS zavedl registrační systém a členkám Spolku byly vydávány registrační průkazy. Všechny členky byly v SDS evidovány, uvádělo se i dosažené vzdělání a stupeň odbornosti. (*Hofštetrová-Knotková, 2006; Staňková, 2002*)

Roku 1936 zanikla Vyšší škola sociální péče na pražských Vinohradech a vznikla namísto ní Masarykova státní škola zdravotní a sociální péče s internátem (Příloha, obr. 25). Tato škola měla na tehdejší dobu poměrně vysoké poplatky za školné a ubytování na internátu, přijímala pouze maturantky. Kromě řádného denního studia pořádala zároveň kurzy sociálně – zdravotní péče v českém a německém jazyce. (*Kafková, 1992*)

6. – 8. 12. 1936 se v Praze uskutečnil III. Sjezd diplomovaných sester v zasedacím sále Staroměstské radnice. Opakovaně se zde zdůrazňovaly požadavky na vznik dalších civilních ošetrovatelských škol a prodloužení doby studia na 3 roky s možností podílet

se na tvorbě osnov. Dále se především zabýval nutností členění klinik a oddělení na ošetrovací jednotky o 30 lůžkách, vytvořením funkčních míst sester představených při státních léčebných ústavech a vznikem ošetrovatelského referátu při ministerstvu zdravotnictví. Tento referát se měl stát rozhodujícím činitelem v oblasti ošetrovatelství a ošetrovatelského školství na území ČSR. Závěry jednání byly opět shrnuty v Memorandu a zaslány ministerstvu zdravotnictví. (*Kafková, 1992; Musilová, 1997; Staňková, 2002*)

Krátce po skončení sjezdu, v lednu 1937, vyšlo první dvojčíslo čistě ošetrovatelského časopisu *Diplomovaná sestra*. Hned v prvním čísle byl otisknut program nedávno skončeného sjezdu i s některými projevy účastnic a hostů, dále zde bylo otisknuto Memorandum z proběhlého sjezdu. Pravidlem se od prvního čísla stalo otiskování informací a zpráv z ošetrovatelských škol. (*Kafková, 1992; Staňková, 1996, 2002*)

Vzhledem k vyostřujícím se vztahům se sousedním nacistickým Německem a na to navazujícím nepokojům v pohraničí pořádalo od roku 1936 ministerstvo zdravotnictví krátkodobé kurzy určené diplomovaným i dobrovolným ošetrovatelkám. Jednalo se zejména o kurzy pohotovosti, které se konaly ve Všeobecné nemocnici v Praze za poplatek 10,- Kč. Diplomované i dobrovolné sestry se učily zacházet s plynovými maskami, řídit sanitní vozy a praktikovat ošetrovatelskou techniku v terénu. Následně probíhalo školení civilního obyvatelstva, které prováděly diplomované sestry v různých státních institucích, zejména ve školách. Po záboru pohraničí na podzim 1938 byly organizovány krátkodobé kurzy pro pracovnice v uprchlických táborech, mající především vést ke snaze o zabránění vzniku a šíření epidemií v těchto táborech. (*Kafková, 1992; Mlýnková, 2009*)

K opakovaně požadovanému ustanovení ošetrovatelského poradního sboru při ministerstvu zdravotnictví nakonec skutečně došlo, a to v únoru 1938. Ošetrovatelský poradní sbor měl na starosti civilní ošetrovatelské školy a krátkodobé ošetrovatelské kurzy, organizaci ošetrovatelských činností v odborných ústavech a v případě války. Vedoucími představitelkami byly zvoleny diplomované sestry E. R. Tobolářová, M. Anzerbacherová a A. Rypáčková. Vzhledem k již výše zmíněné politické situaci bylo prioritou organizování krátkodobých ošetrovatelských kurzů a školení dobrovolných ošetrovatelek pro zajištění co největšího počtu ošetrovatelského personálu a možnosti jeho okamžitého nasazení. (*Kafková, 1992*)

4. Vzdělávání v ošetrovatelství v období Protektorátu Čechy a Morava (1939–1945)

15. března 1939 došlo k obsazení našeho státu německými vojsky a tím k bezprostřední účasti na událostech II. světové války. Byl vytvořen Protektorát Čechy a Morava a mezi širokým obyvatelstvem se prohlubovaly pocity nejistoty a obav o vlastní existenci. Došlo k řadě změn ve společnosti, které se dotkly samozřejmě i zdravotnictví. V důsledku války se zvyšovala poptávka po zdravotnických pracovnících, v důsledku změn společenských a národnostně politických došlo ke změnám na některých důležitých funkčních postech. Po událostech 17. 11. 1939 se uzavřely české vysoké školy včetně lékařské fakulty. Došlo k rušení některých klinik či ústavů, k přerozdělování zdravotnického vybavení a prostředků dle potřeb vládnoucí německé vrstvy. Tyto změny se dotkly i zdravotnických zařízení soukromých, která se často stala léčebnými zařízeními příslušníků SS či lazarety Wehrmachtu. Na základě národnosti či dřívějšího politického vystupování museli někteří pracovníci na hodinu opouštět svá místa. S postupujícími roky války se nedostávalo některých zdravotnických pomůcek, prádla i jídla. Spolek diplomovaných sester byl nucen ukončit kontakty s mezinárodními organizacemi. (*Kafková, 1992; Pazourková, 1947*)

Navzdory těmto většinou záporným okolnostem došlo ale i ke změnám, které některé autorky, např. Kafková či opakovaně Staňková, hodnotí spíše kladně. Tyto změny často vycházely z výše zmíněných potřeb dostatečného zastoupení kvalifikovaných zdravotníků, kteří by kromě vlastní práce s nemocnými byli schopni i vykonávat práci kvalitně, úsporně a převzít větší míru zodpovědnosti. Tak došlo v Praze k otevření dalších dvou ošetrovatelských škol a k vytvoření nových funkčních míst sester představených v důležitých pražských zdravotnických zařízeních. Dále došlo k rozčlenění poraden podle sociálně zdravotních skupin a dle spektra nemocí. Budovala se oddělení sociálně zdravotní péče s návštěvní službou v rodinách jako součásti větších nemocnic. Na těchto místech nacházely uplatnění právě diplomované sestry. (*Kafková, 1992; Kutnohorská, 2010; Staňková, 1996; Wiltschová, 1971*)

V září 1939 byla zřízena řádová ošetrovatelská škola sv. Kříže při Kongregaci Milosrdných sester sv. Karla Boromejského u řádové nemocnice pod Petřínem. Představenou školy byla S. M. Klosová. Tato škola navazovala svou činností na školu pro ženská povolání řádem zřízenou již roku 1937. Do školy byly ke studiu přijímány i civilní uchazečky. (*Kafková, 1992; Kutnohorská, 2010; Nemocnice Milosrdných sester sv. Karla Boromejského, 2011 online*)

Roku 1939 se členkám SDS podařilo prosadit výrobu nového profesního odznaku a jeho uvedení do praxe. Dále opakovaně naléhaly na vytvoření jednotek o 30 nemocných ku počtu 4 sester. V naplnění tohoto požadavku ovšem stále nebyly úspěšné. (Kafková, 1992)

Česká státní ošetrovatelská škola změnila v době okupace název na Zemskou ošetrovatelskou školu v Praze. V jejím čele i po dobu války setrvala jako představená d.s. Emilie Ruth Tobolářová. Tobolářová se ještě před vypuknutím války v roce 1938 pokoušela prosadit návrh na sjednocení funkcí představené státní ošetrovatelské školy a představené sester v motolské nemocnici, s jejíž výstavbou se mělo začít. Dále návrh počítal s uvedením žákyň do služeb v nové nemocnici v rámci školní praxe. Z důvodu okupace nedošlo nejen k uskutečnění tohoto plánu, s nímž se původně počítalo, ale ani k plánované výstavbě nové nemocnice. K ní došlo až po několika odkladech v pozmeněné, úsporné podobě roku 1941. V roce 1941 tedy praxe probíhala nadále ve Všeobecné nemocnici, dále v Zemské porodnici, Zemském ústavu péče o dítě, v Zemském ústavu pro choromyslné a v městských sociálních ústavech. V rámci výuky činil poměr teorie ku praxi 1:7. Povinnou se stala výuka německému jazyku na úkor všech ostatních cizích jazyků. V roce 1941 ukončilo vzdělání v Praze už 47 sester, a to právě díky existenci 2 ošetrovatelských škol. (Kafková, 1992; Mlýnková, 2009; Provizorní baráková nemocnice, 2011 online)

Velkým úspěchem bylo otevření civilní ošetrovatelské školy následujícího roku (1942) při pražské městské nemocnici na Bulovce. Jednalo se tedy o 2. civilní a celkem 3. ošetrovatelskou školu na území Prahy. (Kafková, 1992)

Kvůli přetrvávající převaze nediplomovaného ošetrovatelského personálu organizovaly pro tyto zaměstnance nemocnice kurzy, které by jim objasnily alespoň nejzákladnější aspekty jejich péče a snížily riziko chybného konání v důsledku neznalosti. Rozšiřovanou pomůckou v praxi ošetrovatelky byl Tobolářové překlad „Ošetrovatelské ethiky“ od švédské autorky E. Rodheové. Kniha, která sloužila zároveň jako učebnice na ošetrovatelských školách i jako tehdy dosti propagovaná příručka pro sestry – ošetrovatelky. Obdobnou knižní pomůckou byla Tobolářové němčina, určená pro praxi ošetrovatelky, vydaná ovšem až roku 1942. (Kafková, 1992; Kutnohorská, 2010; Staňková, 2001)

Dalším krokem v rámci edukace ošetrovatelského personálu bez odborného vzdělání a zajištění co nejodpovědnějšího plnění povinností, vyplývajících z povahy zaměstnání, byla tvorba ústavních předpisů a směrnic, jejichž znalost byla zaměstnavateli vyžadována. Opravdu do detailu zpracovanou směrnicí s náplní práce jednotlivých ošetrovatelských pracovníků dle funkce a podrobně rozepsanými ošetrovatelskými postupy

vydala roku 1940 městská nemocnice na Bulovce. Její autorkou byla d.s. Jarmila Roušarová, která na detailním popisu pracovních činností a tvorbě směrnic pracovala již jako nemocniční sestra představená od roku 1938, dle Staňkové – hlavní sestra. Funkce nemocniční sestry představené, pozdější hlavní sestry, byla ovšem dle Musilové v nemocnici na Bulovce oficiálně vytvořena až roku 1940. (*Musilová, 1997; Staňková, 2001*)

V prvních letech války neustávala aktivita SDS, který se dále snažil o rozvoj ošetrovatelství. Nadále se snažil prosazovat požadavky na úpravu platových poměrů sester a pokračoval ve snaze o další možnosti vzdělávání ošetrovatelek. V rámci časopisu *Diplomovaná sestra* vycházely stále odborné články a docházelo zde k písemné výměně odborných zkušeností. SDS se významnou měrou podílel na výcviku dalších sester pro oblast sociálně-zdravotnickou, poradenskou. Spolek také uspořádal nový kurz pro sestry ve vedoucích funkcích. Protože byl roku 1940 zrušen ČSČK, SDS spolupracoval především se Společností českomoravských nemocnic. Postupem času přibývalo represí, a tak bylo na konci roku 1941 zastaveno vydávání *Diplomované sestry*. V březnu 1942 byl zrušen Spolek diplomovaných sester a členky přerazeny dle zaměstnavatele do Ústředí veřejných zaměstnanců (pracovnice z veřejného sektoru) nebo do Národní odborové ústředny zaměstnanecké (pracovnice z privátního sektoru). (*Hofštetrová-Knotková, 2006; Kafková, 1992; Staňková, 2002*)

Své stavovské zájmy se po ukončení činnosti SDS snažily diplomované sestry prosazovat pomocí Společnosti českomoravských nemocnic. Nakonec byla ale i ta na podzim 1942 rozpuštěna. V tomto roce byla Gestapem zatčena a uvězněna i poslední předsedkyně SDS d.s. Anna Rypáčková, která zbytek války strávila v koncentračních táborech Terezín a následně Ravensbrück. Bývalé členky se nadále scházely neformálně a plánovaly činnost po skončení války a podobu případné nové spolkové organizace. Vše dostalo konkrétní podobu již roku 1943, kdy měly bývalé členky SDS vypracován program další činnosti nástupnické stavovské organizace. (*Kafková, 1992; Staňková, 2002*)

S ústupem německých vojsk došlo k přiblížení válečné fronty území Protektorátu. Přibýlo raněných vojáků v nemocnicích a vlivem bombardování v posledních měsících války i raněných z řad civilního obyvatelstva. Veškerý zdravotnický personál pracoval s velkým vypětím v nemocnicích, na frontě, na nádražích při příjmu raněných, v ulicích po bombardování, v době pražského povstání a ve všech případech byly hojnou měrou využívány i posluchačky ošetrovatelských škol. Roku 1945, po osvobození koncentračního tábora v Terezíně, sem odjížděly dobrovolnice, opět včetně studentek, ošetřovat bývalé vězně. Některým se tyto časy staly osudnými. Např. při náletu na Prahu

v únoru 1945 zemřely d.s. A. Černochová a M. Sanderová a žákyně M. Kroulíková. Na následky nákazy v Terezíně zemřely dobrovolnice d.s. L. Fajcová a žákyně B. Jandová. Po válce bylo 5 diplomovaných sester vyznamenáno Československým válečným křížem 1939 a dalších 25 diplomovaných sester obdrželo Československou medaili za zásluhy II. stupně. *(Kafková, 1992; Pazourková, 1947)*

5. Vzdělávání v ošetrovatelství v letech 1945–1948

Poválečná léta se prezentovala především velkým nedostatkem ošetrovatelského personálu, způsobeným odsunem německých ošetrovatelek, ale také ztrátami na životech některých ošetrovatelek či jejich pracovním vyřazením v důsledku zranění. Naléhavost potřeby pracovních sil v ošetrovatelském povolání byla řešena masivním rozvojem sítě ošetrovatelských škol, pořádáním rychlokurzů a nábořem (elévek – ošetrovatelských pracovníc se zájmem o studium ošetrovatelství, pracujících na zkoušku pod dohledem zkušených ošetrovatelek. (*Kafková, 1992; Matoušková, 1960; Staňková, 1996*)

Nemocnice již roku 1945 individuálně přistupovaly k organizaci rychlokurzů, majících zajistit základní orientaci v oboru. Zemská ošetrovatelská škola v Praze, kterou nadále vedla d.s. E. R. Tobolářová, uspořádala několikatýdenní kurz pro sestry určené do pohraničí. V tomto roce vyšly „Pokyny k ošetrovatelské technice“ od d.s. J. Roušarové jako učební pomůcka pro studium i praxi. (*Kafková, 1992*)

Kafková se zmiňuje o otevření 3 nových civilních ošetrovatelských škol v roce 1945, a to Státní ošetrovatelské školy při všeobecné veřejné nemocnici v Korunní ulici 160, dále Ošetrovatelské školy ČSČK v Neklanově 32 a Školy pro výchovu sester – ošetrovatelek kojenců a dětí v Ječné 4. Nadcházejícího roku (1946) byla v Libušské ulici 120 v Krči otevřena šestiměsíční škola pro výchovu sester při nemocnici a útulku Ochrany matek a dětí. Kafková dále uvádí, že civilní školy během 1 roku získaly co do počtu na převaze nad školami řádovými v Praze i celé republice. (*Kafková, 1992*)

Po letech naléhavých žádostí se počínaly vytvářet první specializační studia. Ať šlo o již zmíněné školy pro dětské sestry, a nebo v roce 1947 zavedené dvouleté kurzy pro biochemické a rtg laboranty. I přes vzájemnou zastupitelnost, často v praxi aplikovanou mezi sestrami – ošetrovatelkami a sociálními pracovníci, došlo roku 1945 k otevření sociální fakulty při Vysoké škole politické a sociální v Praze, kde mimo jiné docházelo k vychovávání sociálních pracovníc pro práci v poradnách, sociálních ústavech, ústavech veřejné péče či péče o mládež. (*Kafková, 1992; Vyšohlid, 1960*)

Po válce vzniklo na ministerstvu zdravotnictví ošetrovatelské oddělení. Jeho působností byl za pomoci dalších odborníků vypracován návrh zákona, který měl řešit některé problémy tehdejšího ošetrovatelství. Jednalo se o úpravu propagace ošetrovatelství a nábor nových pracovních sil, o úpravu platových poměrů a zejména o možnost doškolování

zkušených sester s dlouholetou praxí, ale bez náležitého vzdělání. Tyto body byly ve stručnosti shrnuty v dopise z března 1946, pod kterým byly podepsány d.s. Anzenbacherová, Matoušková a Vítková. Dopis byl rozeslán všem nemocničním závodním výborům Revolučního odborového hnutí. Součástí dopisu byla závěrečná apelace na co možná nejmasovější vstup sester do ROH, odůvodněná nutností jednotné organizovanosti. *(Matoušková, 1960)*

K vydání zákona o mimořádných diplomových zkouškách a o doplňovacím výcviku ošetřovatelského personálu č. 94/ 1947 Sb. došlo za dalšího 1,5 roku. Zákon umožňoval ošetřovatelkám s patnáctiletou praxí nebo desetiletou praxí a půlročním teoretickým kurzem získat diplom pro ošetřování nemocných složením předepsané zkoušky bez přerušení zaměstnání. Dále v souvislosti s vydáním zákona došlo ke zrušení poplatku za ubytování na internátu ošetřovatelských škol. *(Matoušková, 1960; Vyšohlíd, 1960)*

K založení odborové organizace při Ústřední radě odborů ČSR došlo v létě 1945. Vzniká Svaz zaměstnanců sociální služby a Svaz zaměstnanců zdravotní služby. Oba svazy byly sloučeny na konci roku 1946, kdy vznikl Svaz zaměstnanců zdravotní a sociální služby. Ačkoliv po válce existovaly snahy o založení jednotné a samostatné ošetřovatelské organizace, nikdy k jejímu vzniku nedošlo. Naopak již v září 1945 vstupovaly bývalé členky SDS do ÚRO. Členství jim sice zajistilo možnost společné organizovanosti a možnost prosazovat stavovské zájmy, ale pouze v omezené míře pro oborovou nesamostatnost a ztratily předchozí apolitičnost. *(Kafková, 1992; Staňková 1996; 2002)*

V roce 1946 došlo v Praze k několika významným událostem. V červnu se uskutečnil tzv. „Týden ošetřovatelských škol“, zaměřený zejména na propagaci ošetřovatelského povolání a nábor elévek (kandidátek na studium ošetřovatelství) pro práci v nemocnicích. Celá akce probíhala za pomoci denního tisku, kde vycházela řada agitačních článků. Nedlouho po „Týdnu ošetřovatelských škol“ vyšla učebnice i praktická příručka pro praxi „Ošetřovatelská technika“ od autorek d.s. A. Böhmové-Špindlerové a O. Matyášové, napomáhající k ujednocení ošetřovatelských postupů. *(Kafková, 1992)*

O další významné události roku 1946 se později zmínila d.s. J. Roušarová na Jubilejním pracovním sjezdu. Touto událostí bylo otevření 1. ročníku nově zřízené Vyšší ošetřovatelské školy v Žitné ulici 24 (Příloha, obr. 26). Škola byla otevřena díky velkorysému angažovanosti Československého červeného kříže. ČSČK propůjčil nově zřizované škole vlastní budovu, kterou také pro potřeby školy na vlastní náklady zařídil. Než došlo k otevření školy, byl schválen její pracovní program a osnova kuratoriem, mezi jehož členy měly zastoupení kromě ČSČK ministerstvo zdravotnictví, ministerstvo školství, zemský národní

výbor, povereníctvo pre zdravotníctvo, lekárske fakulty, nemocnice, prizvány byly i zástupkyne z rad diplomovaných sester. Hospodársky byla škola vedena plně ČSČK. Cílem školy měla být příprava sester jak ze zdravotnických, tak ze sociálně-zdravotních zařízení, tak na působení ve vedoucích pozicích a příprava školních sester – instruktorek. K přijetí bylo nezbytné absolvování dvouleté ošetrovatelské školy a alespoň tříletá praxe u lůžka. Sestry byly do školy vysílány zaměstnavateli s předpokladem návratu do zaměstnání v pozicích, na něž se v průběhu studia specializovaly. Škola proto předpokládala pro absolvování I. ročníku, zvládnutí oblasti teoretické pro všechny tři výše zmíněné směry, dále pak praktickou účast zaměřenou na obor působnosti po dokončení studia. Celkovou dobou studia byl 1 rok. Studium zakončovala souhrnná zkouška z hlavních předmětů. První ročník byl zahájen 16. září 1946, nastoupilo v něm 30 posluchaček, z nichž 18 bylo civilních (povinně ubytovaných ve školním internátě) a 12 řádových sester. Ředitelkou Vyšší ošetrovatelské školy ČSČK byla d.s. Jarmila Roušarová, která zároveň vedla i dvouletou Ošetrovatelskou školou ČSČK.. (Roušarová, 1947)

Poslední významnou událostí, která se odehrála roku 1946, o níž bych se rád zmínil, je konání Jubilejního sjezdu diplomovaných sester ve dnech 22. – 24. listopadu k uctění výročí 30 let od založení první pražské ošetrovatelské školy. Vzhledem k tomu, že organizátor 3 sjezdů v minulosti, totiž Spolek diplomovaných sester, po válce svou činnost neobnovil byla hlavním organizátorem tohoto sjezdu Zemská ošetrovatelská škola vedená E. R. Tobolářovou. Do přípravy se zapojovaly významné diplomované sestry, většinou bývalé členky SDS. Sjezd se konal na půdě Lékařské fakulty v Purkyňově síni a účastnilo se ho skoro 500 diplomovaných sester a dalších pozvaných hostů, většinou z řad lékařů. Na závěr byla vydána rezoluce a v době po sjezdu Sborník Jubilejního pracovního sjezdu diplomovaných sester. Z obojího jistě stojí za zmínku apelace na znárodnění všech ošetrovatelských škol a jejich zahrnutí do odborných škol III. stupně dle tehdy připravovaného školského zákona a důraz na zřízení internátů u všech ošetrovatelských škol. Dále přednášející vyzývali ke sjednocení učebních osnov, učebnic a učebních pomůcek a ke sjednocení zkušebního řádu. Jiné výzvy se týkaly většinou změn sociálních poměrů sester a organizace ošetrovatelské služby. Zajímavá je výzva k vydání dějin ošetrovatelství, již tehdy se účastnice sjezdu shodli na nutnosti větší informovanosti sester a lepší propagaci ošetrovatelství v širší veřejnosti. (Kafková, 1992; Staňková, 2002)

Staňková uvádí, že se roku 1947 zúčastnila skupina českých diplomovaných sester sjezdu Mezinárodní rady sester v americkém Atlantic City, kde potvrdila zánik a neobnovení činnosti SDS. Protože odbory nemohly zajistit sestřím organizační samostatnost

a odborová organizace jako taková nemohla pro svou povahu být členem Mezinárodní rady sester, nemají české ošetřovatelky nadále žádné zastoupení v mezinárodní organizaci. Kafková se k výše uvedeným událostem vyjadřuje obdobně, jen jako místo konání sjezdu ICN udává New York. (*Kafková, 1992; Staňková, 2002*)

Oficiální internetové stránky ICN umisťují konání mezinárodního sesterského sjezdu v roce 1947 do Atlantic City. Dále uvádějí, že bylo členství v ICN ukončeno těmito, doposud členskými, zeměmi: Bulharsko, Čína, Československo, Estonsko, Maďarsko, Polsko, Rumunsko. Důvody ukončení jejich členství v ICN byly zřejmě velmi obdobné. (*The ICN Story – 1899–1999, 2011, online*)

V roce 1947 byla, dle Kafkové, v Praze otevřena další škola – Škola pro výchovu dětských sester v Masarykových domovech. Škola sídlila v Budějovické ulici č. 180. (*Kafková, 1992*)

V únoru 1948 došlo k převzetí veškeré státní moci komunisty a brzy nato došlo znovu i k širším společenským změnám, které se nemohly vyhnout ani zdravotnictví a ošetřovatelství. Z funkčních míst ve školních i zdravotnických zařízeních odcházely politicky nespolehlivé osoby a nahrazovaly je politicky prověřené. Takto byla např. z vedení Zemské ošetřovatelské školy odvolána po téměř 17 letech d.s. E. R. Tobolářová. V rámci dalších organizačních změn docházelo ke kolektivizačnímu přístupu dle sovětského vzoru, byla zestátněována soukromá zdravotnická zařízení a řádové ošetřovatelské školy buď zanikaly, nebo se stávaly státními. Tyto byly postupně přetransformovány na čtyřleté střední odborné školy. (*Kafková, 1992; Staňková, 2002*)

6. Vývoj ošetrovatelského vzdělávání v období socialismu

6.1 Změny v systému vzdělávání po roce 1948. Vývoj v 50. letech

Brzy po úplném převzetí moci komunisty v únoru 1948 došlo k několika legislativním změnám, které měly vliv na nelékařské zdravotnické školství, jeho obsahovou náplň a budoucí vývoj. Tyto změny probíhaly ve větším měřítku do roku 1955, kdy se základní model zdravotnického vzdělávání víceméně ustálil. Hned v květnu 1948 vyšel tzv. školský zákon, č. 95/ 1948 Sb., který vytvořil jednotný systém školství a nová Ústava 9. května, č. 150/ 1948 Sb., zajišťující právo na ochranu zdraví a zdravotní péči všem občanům. V praxi to znamenalo v první řadě začlenění všech, nyní již státních, ošetrovatelských škol do systému odborných škol III. stupně jejich přejmenování na sociálně zdravotní školy, ke kterým navíc bylo přiřčeno množství rozličných odborných škol pro ženská povolání. Jako všechny ostatní školy byly dle školského zákona i sociálně zdravotní školy řízeny ministerstvem školství, věd a umění. (Kafková, 1992; Kutnohorská, 2010; Matoušková, 1960; Wiltschová, 1971)

Sociálně zdravotní školy změnilo od roku 1950 název na Vyšší zdravotní školy (budoucí střední zdravotnické školy – nejednalo se o vyšší zdravotnické školy, jak je chápeme dnes), studium zde bylo čtyřleté a zakončené maturitou. V. Kafková se zmiňuje o existenci Švejcárovy školy v Praze, která měla připravovat absolventky během dvouletého studia pro práci dětské sestry. Existenci této školy, stejně jako opětovné organizování krátkodobých šestiměsíčních kurzů pro nekvalifikovaný personál a opětovné přijímání dobrovolných sester ČSČK či elévek do zdravotnických zařízení si vyžadoval přetrvávající nedostatek ošetrovatelského personálu. Ze stejného důvodu pracovaly sestry ve 24 – 36-ti hod. směnách. Pro rychlejší nástup kvalifikovaných pracovníků do praxe byla roku 1951 snížena doba studia na vyšších zdravotních školách ze 4 na 3 roky. (Kafková, 1992; Vyšohlid, 1960; Wiltschová, 1971)

Ještě roku 1950 vešel v platnost zákon č. 66/ 1950 Sb., který upravil pracovní a platové poměry zdravotníků. Tito se dle uvedeného zákona dočkali lepšího platového ohodnocení a 8 hodinové pracovní doby. Na výše uvedený zákon navázal o rok později zákon č. 77/ 1951 Sb., „o zdravotnických povoláních“, ustanovující pojem střední zdravotnický pracovník (dále též SZP) včetně pracovního zařazení a rámcově obsah profesní orientace. (Kafková, 1992; Kutnohorská, 2010; Matoušková, 1960)

Dle Wiltschové na základě zákona o zdravotnických povoláních došlo k zavádění vyučování všeobecně vzdělávacích předmětů pro celkové zvyšování vzdělanosti středních odborných pracovníků, dále se předpokládalo, že průpravný charakter všeobecně vzdělávacích předmětů, studujícím umožní lépe zvládnout náročné studium odborných předmětů. (Wiltschová, 1971)

Docházelo ale také ke snahám o prohloubení ideově politické výchovy v rámci profilizace. Do školních osnov byly zařazeny nové předměty jako občanská nauka a výrobní práce v průmyslových a zemědělských závodech. (Wiltschová, 1971) J. Vyšohlíd se k výročí 15 let „nového československého zdravotnictví“ ve svém příspěvku k výchově zdravotnických pracovníků přímo vyslovil: „Podle sovětského příkladu v otázkách obsahu i organizace výchovy byla zdůrazněna nutnost přípravy ideově politické a znalost marxismu – leninismu jako základu další vědecké i veřejné politické činnosti zdravotnických pracovníků. Odborná výuka byla založena na pokrokové materialistické lékařské vědě, pavlovovské fyziologii a mičurinské biologii.“ (J. Vyšohlíd, Pracovníci ve zdravotnictví a jejich výchova v období 15 let ČSR. 15 let nového československého zdravotnictví: 1945-1960., 1960, str. 401)

Od roku 1951 docházelo k ustanovování závodních škol práce ve zdravotnických zařízeních, nyní Ústavech národního zdraví. Tyto „školy“ měly za úkol zvyšovat ideologickou a odbornou úroveň pracovníků. Probíhaly na nich kromě povinných seminárních školení i doškolovací kurzy, jež umožňovaly dosáhnout úplné kvalifikace SZP, kteří se již v předchozích měsících a letech vzdělávali v krátkodobých šestiměsíčních kurzech. Tyto doškolovací kurzy probíhaly až do roku 1960. (Vyšohlíd, 1960; Wiltschová, 1971)

Od roku 1949 do roku 1953 vznikaly postupně nové maturitní obory, jednalo se o obory: zdravotní sestra, dětská sestra, dietní sestra, zdravotní laborant, zubní laborant, od roku 1951 lékárenský laborant. Tyto obory se otevíraly na zdravotnických školách (dříve vyšších zdravotních školách), byly určeny nejen pro nové uchazeče, ale i pro již vystudované SZP, pro něž poskytovaly možnost rozšířit si specializaci. K těmto čtyřletým maturitním oborům přibýly nadstavbové dvouleté studijní obory: ženská sestra, rentgenologický laborant, od roku 1950 rehabilitační pracovník a od roku 1953 oční optik a asistent hygienické služby. (Staňková, 1996; Wiltschová, 1971)

M. Wiltschová v roce 1971 vcelku podrobně zmapovala vývoj vzdělání SZP do roku 1970. Uvedla pořadí změn úředního názvu škol: Sociálně zdravotní škola, Vyšší zdravotní škola, Zdravotnická škola a konečně Střední zdravotnická škola. Zmiňovala se o zavádění jednoletých a dvouletých abiturientských škol v roce 1955 pro absolventy

středních všeobecně vzdělávacích škol: jednoletých pro obory zdravotní, dětská a ženská sestra a dvouletých pro obory zdravotní rtg laborant a sanitární a rhb pracovník. Studium jednoletých oborů se později také prodloužilo na dva roky studia. Od roku 1955 byly na zdravotnických školách zavedeny večerní, dálkové a externí formy studia při zaměstnání. Účastí na těchto formách studia bylo možné nejen kvalifikaci pro výkon povolání získat, ale i si ji rozšířit o dosud nestudovaný obor. Toto studium bylo zakončeno maturitní zkouškou. (Kafková, 1971; Vyšohlíd, 1960; Wiltschová, 1971)

M. Wiltschová se zmiňovala o navýšení počtu hodin teoretické i praktické výuky na zdravotnických školách po roce 1948 při úpravě studia na 4-leté, přičemž poměr teoretické výuky (všeobecně vzdělávací a odborné) převažoval nad výukou praktickou a z odborné výuky převažoval počet hodin odborné teorie nad počtem hodin odborné praxe. Počet hodin teoretické a odborné výuky se v průběhu let dle dílčích změn osnov měnil co do konkrétního počtu hodin, nicméně po celá 50. i 60. léta, vč. změny na 3-leté studium, zůstávalo procentuální zastoupení velmi podobné, tedy převaha teoretické výuky nad praktickou a v rámci odborné výuky převaha odborné teorie nad odbornou praxí, a to u všech výše uvedených studijních oborů (Příloha, grafy 1 – 4) (Wiltschová, 1971)

Wiltschová dále dodává, že zmíněné snížení doby studia na zdravotnických školách v roce 1951 ze 4 na 3 roky vedlo sice k rychlejšímu doplňování stavů SZP, ale studentky byly příliš přetěžovány a navíc vycházely ze škol ve věku 17 let jako nezletilé, a jako takové nemohly být zaměstnávány v plném směnném provozu ani nemohly být zaměstnávány na všech typech nemocničních pracovišť. (Wiltschová, 1971)

Roku 1955 bylo vydáno vládní nařízení č. 80/ 1955 Sb. dle něhož byly zdravotnické školy převedeny do správy ministerstva zdravotnictví a začleněny do Ústavů národního zdraví. Doba studia se opětovně navýšila na dobu 4 let, přičemž se prvním nástupním ročníkem prodlouženého studia stal školní rok 1956/57 dle Kutnohorské, dle Matouškové a Vyšohlída až rok 1958/59. (Kutnohorská, 2010; Matoušková, 1960; Vyšohlíd, 1960)

V souladu s uvedeným vládním nařízením a prodloužením doby studia docházelo i k dílčím změnám osnov a samozřejměmu navýšení teoretických a praktických hodin, přičemž se již výše zmíněný poměr teoretických a praktických hodin významněji nezměnil. Začleněním škol do Ústavů národního zdraví docházelo ke snižování počtu pracovišť odborné praxe a k vytváření optimálně materiálně i personálně vybavených školních stanic. (Wiltschová, 1971)

Až do roku 1960 se postupně zvyšoval počet odborných teoretických předmětů a ruku v ruce s tím stoupaly nároky na studující i vyučující bez ohledu na dosahované výsledky. Tak došlo k usnesení ÚV KSČ z dubna 1959 „O těsném propojení školy se životem“, na jehož základě se s přihlédnutím k věku studentek a s kladením většího důrazu na výuku v oblasti prevence snížil počet odborných předmětů, docházelo k výraznějšímu slučování předmětů. Naopak se mírně navýšil podíl všeobecně vzdělávacích předmětů. Tato opatření měla vést k větší vzdělanosti budoucích SZP a měla umožnit lepší zvládnání učiva 14 – 18-ti letých studentek. Počítalo se již také s možností dalšího organizovaného vzdělávání SZP po maturitě, které bylo touto dobou ve fázi příprav. (*Wiltschová, 1971*)

6.2 Vzdělávání v ošetrovatelství od 60. let. Specializační a vysokoškolské vzdělávání v ošetrovatelství

Dle Wiltschové se, počínaje rokem 1960, začínalo cíleně diferencovat základní a další vzdělávání SZP zřízením středisek pro další vzdělávání SZP v Brně a Bratislavě, načež byl od této doby brán zřetel při dalších úpravách učebních osnov. Roku 1965 byly vydány nové, lépe vyhovující osnovy a plány, které ovšem musely být k roku 1968 opět revidovány v důsledku zavedení pětidenního pracovního týdne. Počet vyučovacích hodin se snižuje z 36 na 32 hodin týdně. (*Wiltschová, 1971*)

Již roku 1953 vznikl v Praze, v budově bývalé Masarykovy státní školy zdravotní Ústav pro doškolování lékařů (Příloha, obr. 25). Tento institut sloužil sice jako vzdělávací středisko primárně lékařům, ústav nicméně pořádal i školení pro sestry. Otevření vlastního vzdělávacího střediska se sestry dočkaly až roku 1960, a to Střediska pro další vzdělávání středních zdravotnických pracovníků, později Ústavu pro další vzdělávání středních zdravotnických pracovníků v Brně a Bratislavě. (*Kutnohorská, 2010; Staňková, 1996, 2002*)

Ústav tvořil ve vývoji tuzemského ošetrovatelského vzdělání pedagogické centrum, zaměřené na následné pomaturitní vzdělávání SZP, kde bylo možno si dosavadní vzdělání a kvalifikaci rozšířit v řadě oborů. Od doby svého vzniku, kdy měl ústav 4 komise, které se později transformovaly na katedry, přibývaly v 60. letech téměř každým rokem nové katedry a tedy obory, v nichž se mohly sestry a další SZP specializovat, takže v roce 1968 měl již Ústav pro další vzdělávání 14 kateder a 2 kabinetů s následujícím oborovým zastoupením: zdravotní, ženská, dietní a dětská sestra, rlb pracovník, asistent hygienické služby, zdravotní,

rtg, zubní a lékárenský laborant, oční optik, dále zastoupení pro oblast řízení ekonomiky zdravotnictví, psychologie a pedagogiky a společenských věd. Již v červenci 1962 vznikl v Praze detašovaný kabinet metodicko-pedagogický. Za celou dobu si v Ústavu, roku 1986 přejmenovaném na Institut pro další vzdělávání středních zdravotnických pracovníků, rozšířilo vzdělání na tisíce SZP z celé republiky vč. Prahy. (*Staňková, 2002; Historie NCONZO, 2012, online*)

V roce 1960 došlo ještě k jiné významné události na poli ošetrovatelského vzdělávání a tentokrát v Praze. Bylo otevřeno vysokoškolské studium pro sestry. Jednalo se o pětileté studium psychologie a péče o nemocné při Filozofické fakultě (dále též FF) UK pod záštitou a obsahovou organizací III. interní kliniky Fakulty všeobecného lékařství UK, která se na ošetrovatelství v dané době úzce specializovala. Na katedře III. interní kliniky se také některé z prvních absolventek brzy objevily jako vyučující. Uvedené studium probíhalo dálkovou formou při zaměstnání a bylo primárně určeno pro sestry – odborné učitelky. Později došlo ke změně oboru na pedagogiku a ošetrovatelství. Od roku 1980 probíhalo na FF UK souběžně také denní studium pedagogiky a ošetrovatelství. Doba denního studia byla stanovena na 5 let, dálkového na 6 let. Absolventky získávaly titul promovány pedagog, vyhovující kvalifikaci pro učitelství ošetrovatelských oborů a kompetenci k aktivnímu podílu na rozvoji odborného ošetrovatelství. Obdobné studium bylo dle pražského vzoru roku 1981 otevřeno i v Bratislavě a později také v Olomouci. (*Kutnohorská, 2010; Staňková, 1996*)

V roce 1987 došlo na FF UK k otevření studijního oboru péče o nemocné, reagujícího na rozvoj lékařství a vyšší nároky na kvalifikaci sester v oblasti praktického ošetrovatelství. Do dálkové formy studia byly přijímány studentky s min. pětiletou praxí. Studium bylo určeno zejména pro uplatnění v oblasti praktického managementu či pedagogiky v ošetrovatelství. Uvedený obor na FF UK probíhal až do roku 1994. (*Kutnohorská, 2010; Staňková, 1996, 2002*)

6.3 Spolková činnost SZP. Výzkum v ošetrovatelství. Odborný tisk

I přes zánik SDS a organizaci sester pouze ve zdravotnické sekci ROH pokračovaly snahy o ustavení samostatné sesterské spolkové organizace. Určité společensko-politické uvolnění ve 2. pol. 60. let dávalo naději na opětovný vznik takové organizace. Roku 1968 vznikla Československá společnost sester (dále též ČSS), tehdy ještě jako jedna z odborných společností Československé lékařské společnosti J. E. Purkyně. Teprve roku 1973 získala

Československá společnost sester plnou organizační a odbornou samostatnost. Byla tvořena dvěma národními organizacemi, Českou společností sester a Slovenskou společností sester. Společnost se orientovala výhradně odborně. Organizovala odborné konference, semináře, symposia, podporovala vysokoškolské vzdělávání sester. V roce 1982 byla ČSS přijata po více než 35 letech zpět do Mezinárodní rady sester. (*Kutnohorská, 2010; Musilová, 1997; Staňková, 1996, 2002*)

Vznik a působení Ústavu pro další vzdělávání v Brně, vysokoškolské studium sester v Praze, III. interní katedra na FVL UK a aktivity ČSS umožňovaly rozvoj ošetrovatelského výzkumu, tvorbu základů teorie čs. ošetrovatelství a zapojení do mezinárodní spolupráce na poli výzkumu. Roku 1984 se ČSS stala členem Pracovní skupiny evropských sester pracujících ve výzkumu (Workgroup of European Nurse Researchers), kde měla svého zástupce jako člena Řídící skupiny (Steering Group) až do roku 1994. (*Kutnohorská, 2010; Staňková, 1996, 2002*)

V oblasti sebevzdělávání hraje nezastupitelnou roli mj. odborný zdravotnický tisk. Články určené primárně nelékařským zdravotnickým pracovníkům vycházely po roce 1948 nejdříve v Sociálně zdravotní politice, později přejmenované na Zdravotnické noviny, od roku 1951 vycházela Zdravotnická pracovnice, která byla již zcela určena SZP. Časopis původně vycházel jako odborové periodikum zdravotnických pracovníků, postupně se ovšem transformoval stále více do odborné polohy. Od roku 1970 vycházelo jako pravidelná příloha Zdravotnické pracovnice Československé ošetrovatelství, kde byly publikovány výsledky oš. výzkumu a odborné, teoretické články, které byly dále veřejně rozváděny při sesterských seminářích organizovaných na pracovištích. (*Matoušková, 1960; Staňková, 1996*)

6.4 Souhrn

M. Staňková k uvedenému období podotýká, že došlo k vytvoření kvalitního systému dalšího vzdělávání zdravotnických pracovníků, k vytvoření dobrých základů pomaturitního vzdělávání, a to specializačního i univerzitního. Na těchto základech mohlo být v devadesátých letech stavěno při transformaci vzdělávání nelékařských zdravotníků, při vzniku a rozvoji vysokého školství, ve kterém se po roce 1992 otevřely první ročníky bakalářského studia ošetrovatelství v Praze a Olomouci a v roce 1996 první ročníky vyšších odborných škol. Dále došlo ke vzniku významných výzkumných prací a k vypracování základů teorie českého ošetrovatelství. (*Staňková, 1996, 1997*)

Negativním dědictvím uvedeného období byl v každém případě nízký věk, v němž studentky absolvovaly přípravu k výkonu povolání, kdy se psychická nezralost v době nástupu do studia (tedy ve 14 – 15 letech) ukázala být problémem. Určitý počet studujících také spíše využíval možnosti zisku maturity, pro vlastní výkon zdravotnického povolání nebyl motivován a leckdy k jeho výkonu ani po ukončení školy nenastoupil. Tento aspekt v sobě nesl tedy i jistou ekonomickou nevýhodnost profesní přípravy sester. Vzhledem k nízkému věku žákyň způsob práce na SZŠ musel odpovídat obecné středoškolské přípravě. Proto byla výuka často zaměřená spíše na medicínské znalosti a precizní výkon instrumentálních úkonů v oblasti ošetrovatelské péče, což vedlo k obtížím při provádění samostatné aktivní péče a orientaci na plnění lékařských ordinací, přestože byla sestra mnohdy schopna vykonávat širokou škálu instrumentálních činností. Funkční systém péče, tedy způsob práce orientovaný spíše na výkony než na pacienta, se stal tradičním způsobem práce, který hluboce zakořenil v ošetrovatelském povolání ještě na dlouhá léta po roce 1989 a byť již mnohem vzácněji, přesto je možno se s takovým systémem práce na některých pracovištích setkat ještě dnes. (*Kutnohorská, 2010; Staňková, 1996, 1997, 2002*)

ZÁVĚR

Hlavním cílem této práce bylo pokusit se přispět ke zmapování historického vývoje vzdělávání v ošetrovatelství se zaměřením na území hlavního města Prahy od počátku do roku 1989.

Ošetrovatelství je uznávaným nelékařským zdravotnickým oborem, který má ovšem za sebou dlouhý a ne vždy lehký vývoj. Snažil jsem se v této práci přiblížit cestu, jakou bylo třeba osobám, vykonávajícím opatrovnickou a s postupem času stále více ošetrovatelskou úlohu, urazit, než se dostaly do současné pozice, kdy se mohou opřít o obor postavený na solidních vědeckých základech. Osoby připravované pro výkon ošetrovatelského povolání dnes již téměř samozřejmě podstupují průpravu na vyšších či vysokých školách zdravotnického zaměření, která jim má podat optimální základy pro výkon tohoto odpovědného povolání. Nicméně je dnes již jasné, že pro co nejkompetentnější výkon profese, pro neustálý rozvoj ošetrovatelství a příbuzných vědních oborů, je třeba se ve vzdělání dále rozvíjet, ať už formou sebevzdělávání či nějakou jinou, organizovanou formou.

Vždy je ovšem důležité vycházet z kontextu a uvědomovat si, že současné situaci předcházelo něco, co mělo dlouhý vývoj. Existence nějaké formy základního vzdělávání, vzdělávacích akcí či učebních pomůcek nebyla vždy samozřejmostí a v minulých dobách bylo možno pokládat jejich zavedení či umožnění jako dílčí výhru.

Nejprve muselo dojít k rozvoji vědy jako takové a k rozvoji medicíny, kdy s přibýváním znalostí tohoto oboru mohly být kladeny požadavky na vyšší úroveň odborných znalostí nelékařských pracovníků, kteří z povahy své profese byli v úzkém kontaktu s nemocným.

Se vznikem moderního ošetrovatelství v 19. století bylo vzdělávání v této oblasti také odkazováno na ekonomické možnosti a s nimi související priority tehdejší politické či společenské konstelace. Tak byly změny ve vzdělávání patrné nejvíce při změnách mocenských režimů, po nichž vždy nějakou dobu trvalo, než došlo ke stabilizaci nastolených vzdělávacích poměrů, aby docházelo k dalším, většinou dílčím a postupným úpravám.

Praha jako historické mocenské, hospodářské a společenské centrum českých zemí po celou dobu historického vývoje země, byla i centrem událostí organizovaných v oboru ošetrovatelství a ošetrovatelského vzdělávání v průběhu dějin a jako oblast zastávala ve většině těchto událostí prvořadou nebo minimálně čelní úlohu.

Záměrem bakalářské práce nebylo vyčerpávajícím způsobem zdokumentovat vývoj ošetrovatelského vzdělávání v Praze, ale přispět k analýze historických událostí ve výtýčené oblasti na základě dostupných zdrojů.

Vzhledem ke stanovenému hlavnímu cíli se domnívám, že se podařilo přispět ke zmapování historického vývoje vzdělávání v ošetrovatelství. Zaměření na hlavní město Prahu bylo udrženo s přesahy, které si vyžádal často nadregionální až celostátní charakter popisovaných událostí a které považuji, stejně jako popisování obecnějších nebo ne přímo se vzděláváním spojených událostí, za důležité vzhledem k udržování nezbytných souvislostí.

Přínos bakalářské práce spatřuji, vzhledem k jejímu historickému zaměření v možnosti využití při kontinuálním vzdělávání, při prezentaci na seminářích či jiných odborně vzdělávacích akcích či jako podklad pro další studium.

NÁMĚTY PRO DALŠÍ MOŽNÉ BĀDÁNÍ

1. Zmapování výroby, vývoje a užití grafických učebních pomůcek.
2. Ošetřovatelské povolání jako poslání. Postoje, společenská prestiž a životní úroveň nelékařských zdravotnických povolání v průběhu dějin na území dnešní České republiky.
3. Vývoj a náplň učebních osnov na ošetřovatelských školách od roku 1918 do současnosti.
4. Vývoj, organizační a obsahová specifika církevního institucionalizovaného školství na území dnešní Prahy i celé republiky, zejména mezi lety 1918–1948.
5. Organizační a obsahová specifika německého světského institucionalizovaného školství na území ČSR. Rozdíly oproti českému školství.

ANOTACE

Autor: Tomáš Masojídek

Instituce: Univerzita Karlova v Praze, Lékařská fakulta v Hradci Králové,
Ústav sociálního lékařství, Oddělení ošetřovatelství

Název práce: Příspěvek k poznání historie vzdělávání v oboru
ošetřovatelství na území hl. m. Prahy

Vedoucí práce: PhDr. Daniel Jirkovský, Ph. D., MBA

Počet stran: 78

Počet příloh: 2

Rok obhajoby: 2012

Klíčová slova: ošetřovatelství, historie, vzdělávání

SOUHRN:

Bakalářská práce se zaměřuje na historický vývoj vzdělávání v ošetřovatelství se zaměřením na území Prahy od dob raného středověku do roku 1989. Práce je zpracovaná metodou historicko-srovnávací, kompilační formou. Hlavním cílem práce bylo přispět k poznání systematického vzdělávání v ošetřovatelství na území hlavního města Prahy. Při práci bylo využito 49 knižních, časopiseckých a internetových pramenů.

ANNOTATION

Author: Tomáš Masojídek

Department: Charles University in Prague, Faculty of medicine in Hradec Králové, Institut of social medicine, Department of nursing.

Title of thesis: Contribution to knowledge of history of nursing education in the area of Prague

Consultant: PhDr. Daniel Jirkovský, Ph. D., MBA

Number of pages: 78

Number of appendices: 2

Session: 2012

Key words: nursing, history, education

SUMMARY:

The bachelor thesis focuses at historical development of nursing education with emphasis on area of Prague from the Middle Ages to the year 1989. The thesis is compiled by historical – comparative method. The main goal of the thesis was to contribute to the knowledge about systematical education in nursing in the area of Prague. 49 books, journals, and internet sources were used for the thesis.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

1. Buben, Milan. *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích. I. díl, Řády rytířské a křížovníci*. 1. vyd. Praha: Libri, 2002. 215 s. ISBN 80-7277-085-3.
2. Heczková, L. „*Má předrahá Johanko!*“ (Karolina Světlá a Eliška Krásnohorská). *Dějiny a současnost*. Praha: Lidové noviny. 2009, roč. 31., č. 9. ISSN 0418-5129.
3. Hlaváčková, L. *První návrh na ošetrovatelskou školu ve všeobecné nemocnici v Praze ve 40. letech minulého století*. *Zdravotnické noviny*. Praha: 1996, roč. 45., č. 23. ISSN 0044-1996.
4. Hlaváčková, L. *Řádové nemocnice – centra výuky ošetrovatelství*. *Zdravotnické noviny*. Praha: 1996, roč. 45., č. 20. ISSN 0044-1996.
5. Hlaváčková, L. *Snahy o odborné školení ošetrovatelek ve druhé polovině 19. století*. *Zdravotnické noviny*. Praha: 1996, roč. 45., č. 27. ISSN 0044-1996.
6. Hlaváčková, L. *Výchova ošetrovatelek a porodních babiček do roku 1948*. *Zdravotnické noviny*. Praha: 1996, roč. 45., č. 38. ISSN 0044-1996.
7. Hofštetrová-Knotková, M. *Něco málo o historii vzdělávání a registrace*. Florence. Praha: Ambit media a.s. 2006, roč. 2., č. 12. ISSN 1801-464X.
8. Chvátalová, H. *Emilie Ruth Tobolářová (1895–1973)*. Florence. Praha: Ambit media a.s. 2009, roč. 5., č. 10. ISSN 1801-464X.
9. Chvátalová, H. *Jarmila Roušarová (1900 - 1979)*. Florence. Praha: Ambit media a.s. 2009, roč. 5., č. 12. ISSN 1801-464X.
10. Chvátalová, H. *Marie Jitka Nápravníková - Pazourková (1897–1987)*. Florence. Praha: Ambit media a.s. 2010, roč. 6., č. 1. ISSN 1801-464X.
11. Chvátalová, H. *PhDr. Alice Masaryková*. Florence. Praha: Ambit media a.s. 2009, roč. 5., č. 7. - 8. ISSN 1801-464X.
12. Chvátalová, H. *Sylva Macharová (1893–1968)*. Florence. Praha: Ambit media a.s. 2009, roč. 5., č. 9. ISSN 1801-464X.

13. Kafková, V. *Historie dalšího vzdělávání středních zdravotnických pracovníků a tendence vývoje*. Zdravotnická pracovnice. Československé ošetrovatelství. Praha: 1971, roč. 21., č. 1. ISSN 0049-8572.
14. Kafková, Vlastimila. *Z historie ošetrovatelství*. Vyd. 1. Brno: Institut pro další vzdělávání pracovníků ve zdravotnictví, 1992. 185 s. ISBN 80-7013-123-3.
15. Kozoň, V. *Príspevok k pojmotvorbe v ošetrovatelstve*. Florence. Praha: Ambit media a.s. 2010, roč. 6., č. 1. ISSN 1801-464X.
16. Kramářová, A. *Výročí otevření první státní ošetrovatelské školy v roce 1916*. Sestra. Praha: Mladá fronta. 2006, roč. 16., č. 4. ISSN 1210-0404.
17. Kutnohorská, Jana. *Historie ošetrovatelství*. 1. vyd. Praha: Grada, 2010. 206 s. Sestra. ISBN 978-80-247-3224-4.
18. *LEMON I: učební texty pro sestry a porodní asistentky: ošetrovatelská praxe: klinická ošetrovatelská praxe: glosář*. Vyd. 1. V Brně: Institut pro další vzdělávání pracovníků ve zdravotnictví, 1996. 184 s. ISBN 80-7013-234-5.
19. Matoušková, M. *Nejvýznamnější epocha ve vývoji středních zdravotnických pracovníků*. Zdravotnická pracovnice. Praha: 1960, roč. 10. ISSN 0049-8572.
20. Mlýnková, J. *Československý červený kříž v ošetrovatelství a ošetrovatelském školství*. Florence. Praha: Ambit media a.s. 2009, roč. 5., č. 11. ISSN 1801-464X.
21. Mlýnková, J. *Historie ošetrovatelství*. Florence. Praha: Ambit media a.s. 2006, roč. 2., č. 4. ISSN 1801-464X.
22. Mlýnková, J. *Kursy na první státní ošetrovatelské škole*. Florence. Praha: Ambit media a.s. 2009, roč. 5., č. 12. ISSN 1801-464X.
23. Mlýnková, J. *První ošetrovatelská škola v dějinách ošetrovatelství*. Florence. Praha: Ambit media a.s. 2009, roč. 5., č. 9. ISSN 1801-464X.
24. Mlýnková, J. *Řád svatého Lazara*. Florence. Praha: Ambit media a.s. 2006, roč. 2., č. 11. ISSN 1801-464X.
25. Musilová, K. *Z historie české společnosti sester (Co předcházelo)*. Onkologická péče. Praha: Česká asociace sester, sekce onkologická. 1997, roč. 1., č. 1. ISSN 1214-5602.

26. Pazourková, J. M. *Z historie československého ošetrovatelství. Sborník jubilejního pracovního sjezdu diplomovaných sester v ČSR ...* V Praze: Zemská ošetrovatelská škola, 1947. 184 s.
27. Petrář, Josef, ed. *Dějiny hmotné kultury. [Díl] 1, [sv.] 2, Kultura každodenního života od 13. do 15. století.* 1. vyd. Praha: SPN, 1985. s. 489-997, XVI s. barev. fot. Učebnice pro vysoké školy.
28. Pohlová, A. *Osobnosti u zrodu profesionálního ošetrovatelského vzdělávání. Sestra.* Praha: Mladá fronta. 2008, roč. 18., č. 4. ISSN 1210-0404.
29. Roušarová, J. *Účel a program Vyšší ošetrovatelské školy. Sborník jubilejního pracovního sjezdu diplomovaných sester v ČSR ...* V Praze: Zemská ošetrovatelská škola, 1947. 184 s.
30. Secký, Rudolf. *Staropražské špitály.* V Praze: [s.n.], 1928. 50, [IV] s.
31. Sommer, P. et al. *Přemyslovci: budování českého státu.* Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009. 779 s. ISBN 978-80-7106-352-0.
32. Staňková, Marta. *Galerie historických osobností.* Vyd. 1. V Brně: Institut pro další vzdělávání pracovníků ve zdravotnictví, 2001. 86 s. České ošetrovatelství: praktické příručky pro sestry; 7. ISBN 80-7013-329-5.
33. Staňková, M. *K 80. výročí založení první profesní organizace českých sester.* Sestra. Praha: Mladá fronta. 2002, roč. 12., č. 1. ISSN 1210-0404.
34. Staňková, M. *První česká ošetrovatelská škola.* Sestra. Praha: Mladá fronta. 1996, roč. 6., č. 6. ISSN 1210-0404.
35. Staňková, Marta. *Sestra - reprezentant profese.* Vyd. 1. Brno: Institut pro další vzdělávání pracovníků ve zdravotnictví, 2002. 78 s. České ošetrovatelství: praktické příručky pro sestry; 11. ISBN 80-7013-368-6.
36. Staňková, M. *Z historie charitativní a řádové ošetrovatelské péče.* Mimořádná příloha časopisu Sestra. Praha: Mladá fronta. 2003, roč. 13., č. 6. ISSN 1210-0404.
37. Staňková, Marta. *Základy teorie ošetrovatelství: učební texty pro bakalářské a magisterské studium.* 1. vyd. Praha: Karolinum, 1996. 193 s. ISBN 80-7184-243-5.

38. Světlá, Karolina a Špičák, Josef, ed. *Z literárního soukromí. 1. [díl], Vzpomínky. Paměti. Literární dokumenty.* 1. vyd. Praha: SNKLHU, 1959. 566, [4] s., 24 s. fot. a obr. příl. Vybrané spisy / Karolina Světlá; sv. 7.
39. Svobodný, P. *Vlašský špitál na Malé Straně a výuka porodnictví.* Zdravotnické noviny. Praha: 1996, roč. 45., č. 20. ISSN 0044-1996.
40. Vyšohlíd, J. *Pracovníci ve zdravotnictví a jejich výchova v období 15 let ČSR. 15 let nového československého zdravotnictví: 1945–1960.* 1. vyd. Praha: Státní zdravotnické nakladatelství, 1960. 491 s.
41. Wiltschová, M. *Vývoj základního vzdělání středních zdravotnických pracovníků – (1874 – 1970).* Zdravotnická pracovnice. Československé ošetřovatelství. Praha: 1971, roč. 21., č. 1. ISSN 0049-8572.

Internetové zdroje

1. *Das Vermächtnis der Florence Nightingale* (online) 2010 (cit. 2010-10-21)

Dostupné z: <http://www.zeit.de/wissen/geschichte/2010-08/nightingale-krankenpflege/>

2. *Europas erstes Verdun* (online) 2012 (cit. 2012-04-08)

Dostupné z: <http://www.zeit.de/2003/33/A-Krimkrieg/>

3. *Florence Nightingale* (online) 2010 (cit. 2010-10-21)

Dostupné z: <http://www.fembio.org/biographie.php/frau/biographie/florence-nightingale/>

4. *Historie NCONZO* (online) 2012 (cit. 2012-03-17)

Dostupné z: <http://www.nconzo.cz/web/guest/125>

5. *Nemocnice Milosrdných sester sv. Karla Boromejského* (online) 2011 (cit. 2011-02-15)

Dostupné z: <http://www.boromejky.cz/23.htm>

6. *Provizorní baráková nemocnice* (online) 2011 (cit. 2011-03-01)

Dostupné z: <http://www.fnmotol.cz/o-nas/historie-a-soucasnost/provizorni-barakova-nemocnice/>

7. *The ICN Story - 1899-1999* (online) 2011 (cit. 2011-10-19)

Dostupné z: <http://www.icn.ch/about-icn/the-icn-story-1899-1999/>

8. *Theodor Fliedner (1800-1864), Gründer der Kaiserswerther Diakonie* (online) 2010
(cit. 2010-10-21)

Dostupné z: <http://www.rheinische-geschichte.lvr.de/persoenlichkeiten/F/Seiten/TheodorFliedner.aspx>

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

č.	číslo
č. p.	číslo popisné
čs.	československý, -á, -é
ČSČK	Československý červený kříž
ČSR	Československá republika
ČSS	Československá společnost sester
d.s.	diplomovaná sestra
FF	Filozofická fakulta
FVL	Fakulta všeobecného lékařství
hl.	hlavní
ICN	International Council of Nurses – Mezinárodní rada sester
Kč.	Koruna československá
KSČ	Komunistická strana Československa
m.	město
oš.	ošetřovatelský, -á, -é;
rhb	rehabilitace
ROH	Revoluční odborové hnutí
rtg	roentgen, rentgen
Sb.	Sbírka zákonů
SDS	Spolek diplomovaných sester
SS	Schutzstaffel – Ochranný oddíl
SZP	střední zdravotnický pracovník
SZŠ	střední zdravotnická škola
UK	Univerzita Karlova
ul.	ulice
ÚRO	Ústřední rada odborů
ÚV	Ústřední výbor
vč.	včetně

SEZNAM PŘÍLOH

1. Obrazové přílohy

- obr. 1** – budova bývalé komendy Johanitů
- obr. 2** – svatá Anežka Česká
- obr. 3** – svatá Anežka Česká
- obr. 4** – areál bývalého kláštera sv. Kláry se špitálem sv. Františka
- obr. 5** – kostel sv. Petra Na Poříčí
- obr. 6** – současný stav nemocnice Na Františku
- obr. 7** – pohled na původní nemocnici Na Františku
- obr. 8** – původní nemocnice Na Slupi
- obr. 9** – areál kláštera milosrdných sester
- obr. 10** – bývalý Vlašský špitál na Jánském vršku
- obr. 11** – Florence Nightingalová
- obr. 12** – Nikolaj Ivanovič Pirogov
- obr. 13** – Theodor Fliedner
- obr. 14** – Jean Henry Dunant
- obr. 15** – budova Všeobecné nemocnice
- obr. 16** – areál bývalého kláštera augustiniánek
- obr. 17** – hlavní budova Zemské porodnice
- obr. 18** – Karolina Světlá
- obr. 19** – Eliška Krásnohorská
- obr. 20** – průčelí budovy Ženského národního spolku
- obr. 21** – budova, v níž sídlila česká Státní ošetrovatelská škola
- obr. 22** – pravděpodobně budova německé Státní ošetrovatelské školy
- obr. 23** – Alice Masaryková
- obr. 24** – sídlo ošetrovatelského referátu ČSČK a SDS
- obr. 25** – budova Masarykovy státní školy zdravotní a sociální péče
- obr. 26** – pohled na budovu bývalé Vyšší ošetrovatelské školy

2. Grafy

- graf 1** – Poměr odborné praxe a odborné teorie u oboru zdravotních sester v letech 1949 - 1968
- graf 2** – Poměr předmětů všeobecně vzdělávacích a odborné výuky u oboru zdravotních sester v letech 1949 - 1968
- graf 3** – Poměr všeobecně vzdělávacích předmětů a odborné výuky u čtyřletého studia podle oborů v letech 1949 - 1968
- graf 4** – Poměr odborné teorie a odborné praxe podle oborů – počáteční stav a stav v roce 1968

PŘÍLOHY

1. Obrazové přílohy

obr. 1 – budova bývalé komendy Johanitů, později řádu maltézských rytířů s kostelem Panny Marie pod řetězem; nyní sídlo Maltézské pomoci o.p.s.; Lázeňská 2, Praha 2 (vlastní foto, 10. 04. 2010)

obr. 2 – svatá Anežka Česká, reklamní leták vydaný ke stejnojmenné výstavě, uspořádané v prostorách Anežského kláštera 25. 11. 2011 – 25. 3. 2012 (Zdroj: dostupné na: <http://www.dpp.cz/vystava-svata-anezka-ceska-princezna-a-reholnice/>)

obr. 3 – svatá Anežka Česká opatruje nemocného; rok 1482, Národní Galerie Praha (Zdroj: dostupné na: http://www.praha.eu/jnp/cz/home/budoucnost_historie/praha_historicka/vrcholi_rok_sv_anezky_ceske.html)

obr. 4 – areál bývalého kláštera sv. Kláry se špitálem sv. Františka, dnes ve správě Národní galerie Praha; pohled z Letenských sadů (vlastní foto, 10. 04. 2010)

obr. 5 – kostel sv. Petra Na Poříčí, Praha 1 (Zdroj: dostupné na: http://www.panoramio.com/photo_explorer#view=photo&position=229&with_photo_id=40909900&order=date_desc&user=108554)

obr. 6 – současný stav nemocnice Na Františku založené řádem sv. Jana z Boha; vzadu vlevo věž kostela sv. Šimona a Judy; pohled z ulice U Milosrdných, Praha 1 (vlastní foto, 10. 04. 2010)

obr. 7 – pohled na původní špitál Na Františku od kostela sv. Šimona a Judy; ulice U Milosrdných, Praha 1 (vlastní foto, 10. 04. 2010)

obr. 8 – původní špitál Na Slupi s kostelem sv. Alžběty spravovaná řádem alžbětinek z přílehlého kláštera; ulice Na Slupi, Praha 2 (vlastní foto, 16. 04. 2010)

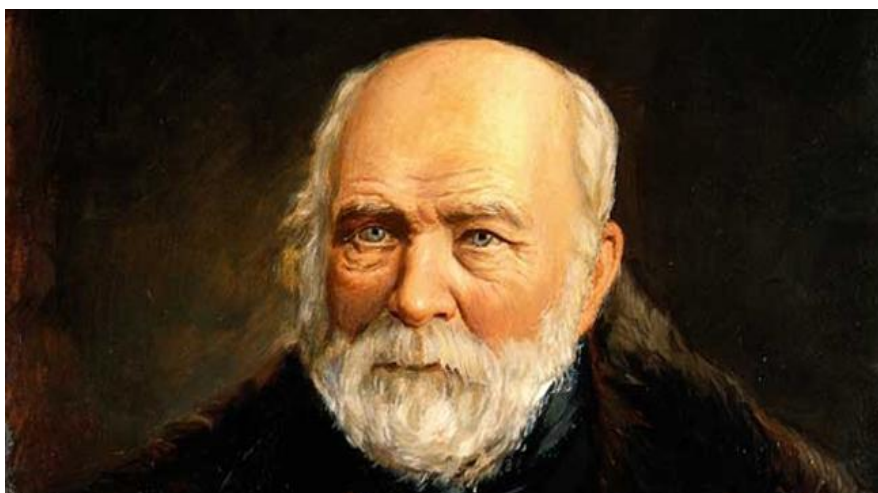
obr. 9 – areál kláštera milosrdných sester s kostelem sv. Karla Boromejského a nemocnicí, která svému účelu slouží od roku 1848; Vlašská ul., Praha 1 (vlastní foto, 17. 04. 2010)

obr. 10 – bývalý Vlašský špitál na Jánském vršku, nyní sídlo Italského kulturního institutu; pohled z Vlašské ulice, Praha 1 (vlastní foto, 17. 04. 2010)

obr. 11 – Florence Nightingalová (1820-1910); National Portrait Gallery, London (Zdroj: dostupné na: <http://www.npg.org.uk/collections/search/portraitLarge/mw59323/Florence-Nightingale>)

obr. 12 – Nikolaj Ivanovič Pirogov (1810–1881); Wellcome Library, London (Zdroj: dostupné na: <http://www.wellcomecollection.org/whats-on/exhibitions/war-and-medicine/image-galleries/maintaining-a-fighting-force.aspx?view=nikolai-ivanovich-pirogov>)

*Engraving of Fliedner in the original, p. 3, 30
J. Fliedner sculp.*

obr. 13 – Theodor Fliedner (1800–1864) (Zdroj: dostupné na: http://www.rheinische-geschichte.lvr.de/Seiten/ImageViewer.aspx?img=http://www.rheinische-geschichte.lvr.de/Produktion_Artikel_Marginal/0226-4Dgr.jpg)

obr. 14 – Jean Henry Dunant (1828–1910) (Zdroj: dostupné na: <http://henrikbeer.blogspot.com/2010/10/swiss-town-celebrates-red-cross-founder.html>)

obr. 15 – budova Všeobecné nemocnice, dnešní Všeobecné fakultní nemocnice, otevřené roku 1790; ul. U Nemocnice, Praha 2 (vlastní foto, 16. 04. 2010)

obr. 16 – areál bývalého kláštera augustiniánek s kostelem sv. Kateřiny; od roku 1822 zde byl ústav pro choromyslné (tzv. „kateřinky“), součást Všeobecné nemocnice, nyní Neurologická klinika VFN; pohled z ul. U Nemocnice (vlastní foto, 16. 04. 2010)

obr. 17 – hlavní budova Zemské porodnice, otevřená roku 1875, nyní součást Všeobecné fakultní nemocnice; Apolinářská ulice, Praha 2 (vlastní foto, 16. 04. 2010)

obr. 18 – Karolina Světlá (1830–1899); pomník na pražském Karlově náměstí architekta J. Fanty a sochaře G. Zouly (vlastní foto, 28. 03. 2011)

obr. 19 – Eliška Krásnohorská (1847–1926); pomník na Karlově náměstí od sochařky K. Vobišové (vlastní foto, 28. 03. 2011)

obr. 20 – průčelí budovy Ženského národního spolku, nyní Československá obchodní akademie; Resslova ul., Praha 2 (vlastní foto, 19. 04. 2012)

obr. 21 – budova, v níž sídlila česká Státní ošetrovatelská škola od roku 1916; Ječná ul., Praha 2
(vlastní foto, 19. 04. 2012)

obr. 22 – pravděpodobné sídlo německé Státní ošetrovatelské školy, Karlovo náměstí 28, Praha 2
(vlastní foto, 19. 04. 2012)

obr. 23 – Alice Masaryková (1879–1966) (Zdroj: dostupné na: <http://www.sedmicka.cz/praha-a-stredni-cechy/clanek/lany-si-pripominaji-alici-masarykovou-20747>)

obr. 24 – sídlo ošetrovatelského referátu ČSČK a od roku 1926 také Spolku absolventek školy ošetrovatelské (později Spolku diplomovaných sester); Neklanova ul., Praha 2 (vlastní foto, 19. 04. 2012)

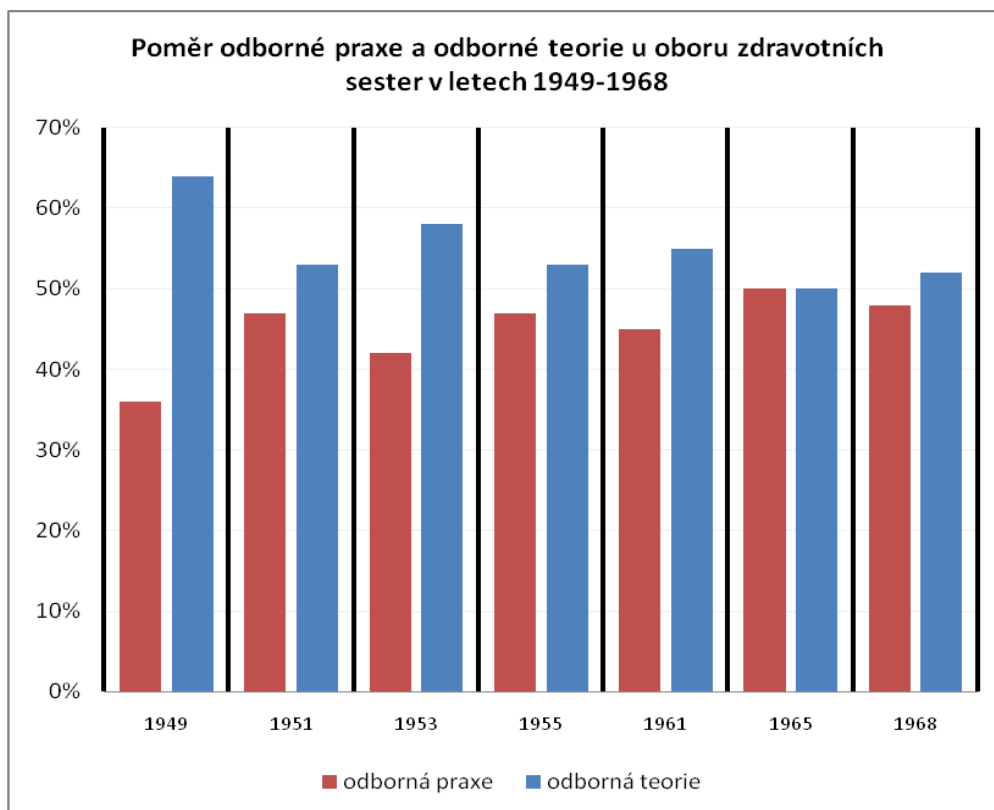

obr. 25 – budova Masarykovy státní školy zdravotní a sociální péče (1936); od roku 1953 Ústav pro doškolení lékařů (nyní Institut postgraduálního vzdělávání ve zdravotnictví); Ruská ul., Praha 10 (vlastní foto, 19. 04. 2012)

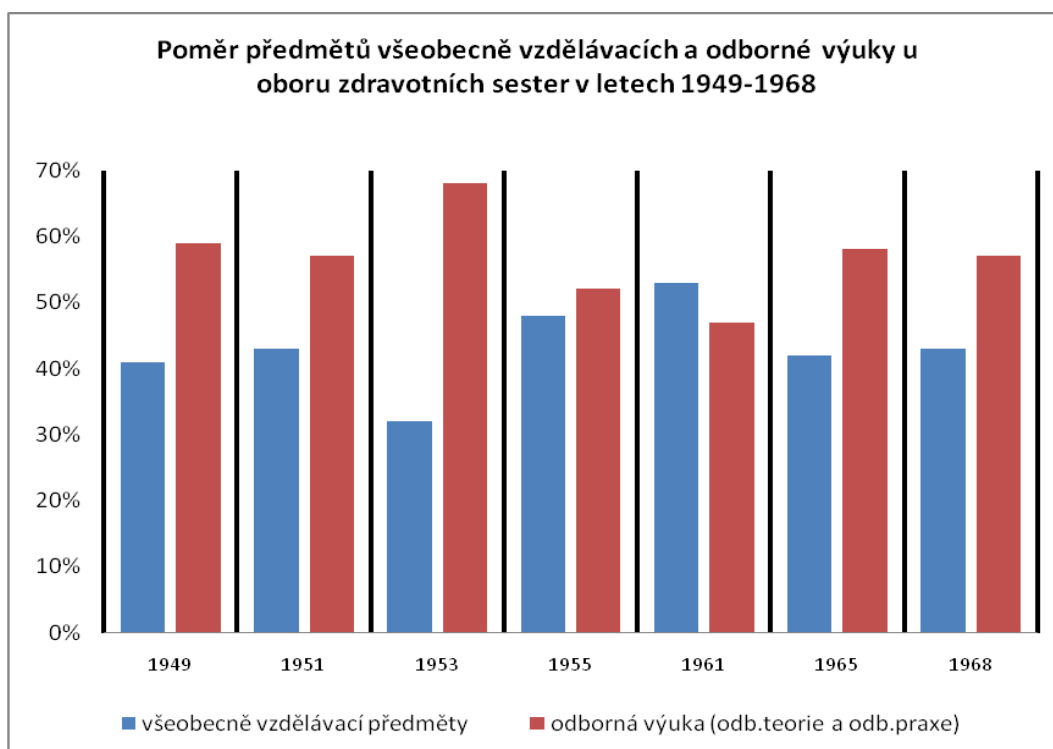

obr. 26 – boční pohled na budovu bývalé Vyšší ošetrovatelské školy, otevřené v roce 1946; nyní zde sídlí Foniatická klinika VFN; Žitná ul., Praha 2 (vlastní foto, 19. 04. 2012)

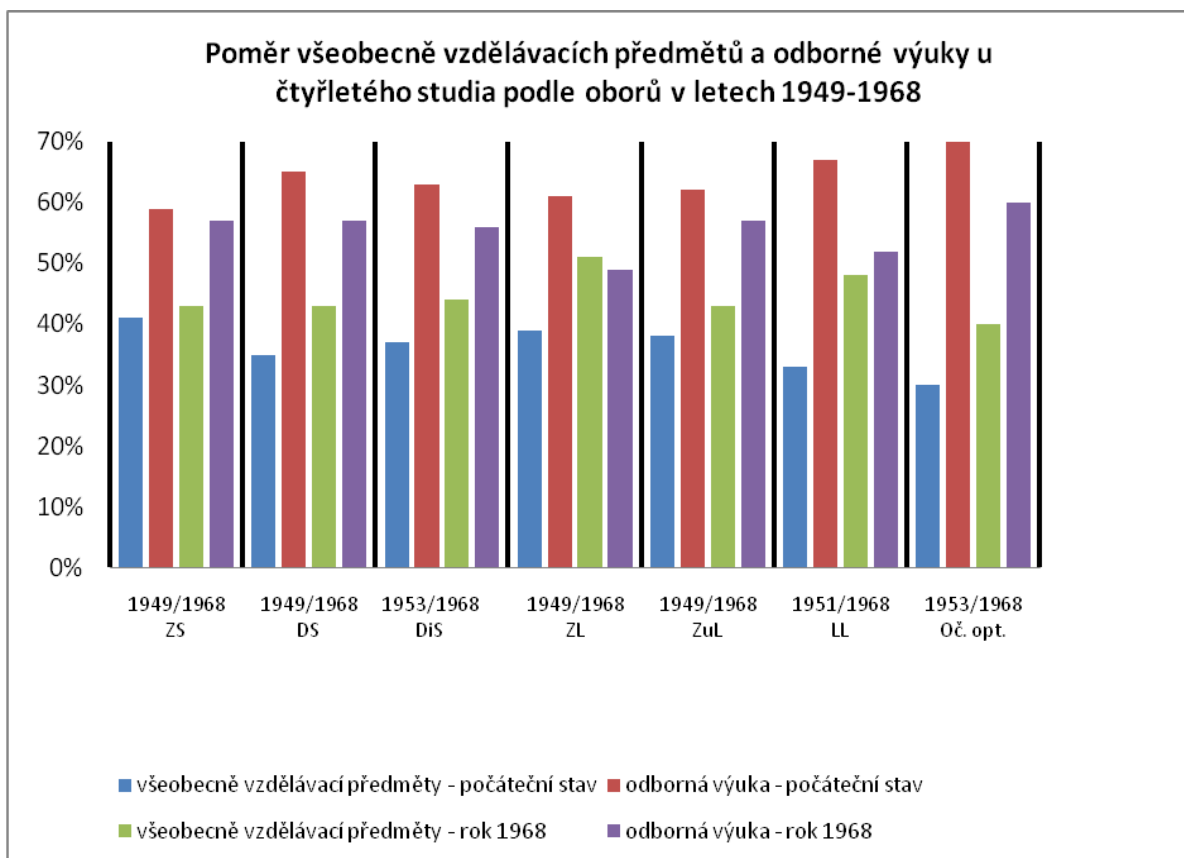
2. Grafy

graf. 1

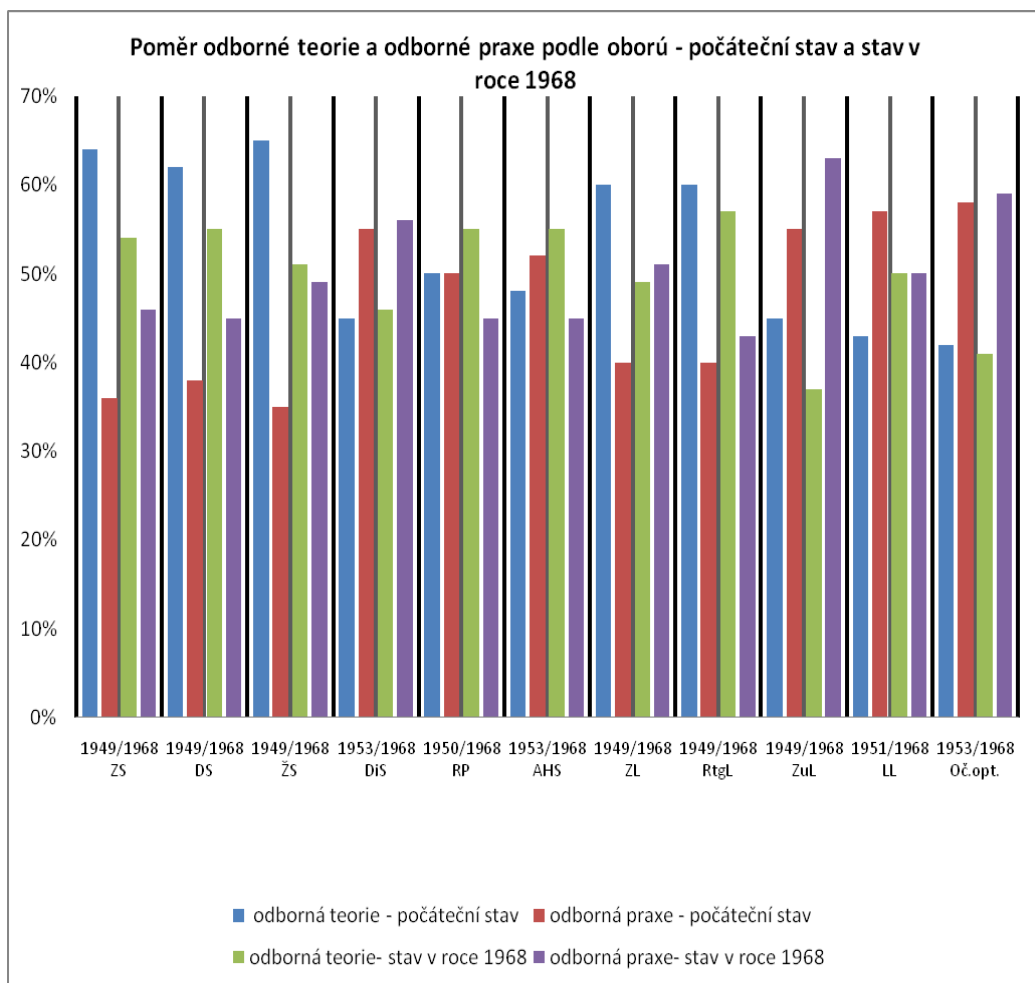
graf 2

VYSVĚTLIVKY ZKRATEK:

- ZS - zdravotní sestra
- DS - dětská sestra
- DiS - dietní sestra
- ZL - zdravotní laborant
- ZuL - zubní laborant
- LL - lékarenský laborant
- Oč. opt. - oční optik

graf 3

VYSVĚTLIVKY ZKRATEK :

- ZS - zdravotní sesra
- DS - dětská sesra
- ŽS - ženská sesra
- DiS - dietní esra
- RP - rehabilitační pracovník
- AHS - asistent hygienické služby
- ZL - zdravotní laborant
- RtgL - rentgenologický laborant
- ZuL - zubní laborant
- LL - lékarenský laborant
- Oč. opt. - oční optik

graf 4

Grafy 1 – 4 jsou převzaty od M. Wiltschové (*Wiltschová, M. Vývoj základního vzdělání středních zdravotnických pracovníků – (1874–1970). Zdravotnická pracovnice. Československé ošetřovatelství. Praha: 1971, str. 7-9*)